

Araştırma Makalesi/ Research Article

Divan Kâtibi İbrahim Raşid Efendi Ve 1850 Halep Olaylarına Dair Mecellesi (Vukuat-ı Haleb)

Mustafa Yılmaz* – Anıl Göç**

(ORCID: 0009-0005-2379-1567 / 0000-0001-9959-0052)

Makale Gönderim Tarihi
01.10.2025

Makale Kabul Tarihi
16.03.2026

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yılmaz, M., Göç, A., “Divan Kâtibi İbrahim Raşid Efendi Ve 1850 Halep Olaylarına Dair Mecellesi (Vukuat-ı Haleb)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (Mart 2026): 1001-1044.

APA: Yılmaz, M., Göç, A. (2026). Divan Kâtibi İbrahim Raşid Efendi Ve 1850 Halep Olaylarına Dair Mecellesi (Vukuat-ı Haleb). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 1001-1044.

Öz

Osmanlı tarihine ilişkin kaynaklar arasında el yazmaları önemli bir yer tutmaktadır. Dönemin olayları ve şahsiyetleri hakkında resmî kayıtlarda bulunmayan pek çok bilgi, bu tür eserlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu makalede ele alınan İbrahim Raşid Efendi’nin *mecellesi* de söz konusu kaynaklara örnek teşkil etmektedir. Raşid Efendi, farklı dönemlerde çeşitli devlet adamlarının divan kâtipliği görevinde bulunmuş ve bu vesileyle dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerine doğrudan şahitlik etmiştir. Dolayısıyla kaleme aldıkları, birinci elden tanıklık niteliği taşımaktadır. Makaleye konu olan *Vukuat-ı Haleb* adlı eser ise Raşid Efendi’nin 1850 yılında Halep Valisi Zarif Mustafa

* Dr, Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, mstfayilmaazz@gmail.com.

Ph.D. Independent Researcher, Türkiye.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Türkiye, history.anilgoc@gmail.com.

Ph.D. Candidate, Marmara University, Institute of Turkic Studies, Main Discipline of Turkish History, Türkiye.

Paşa'nın divan kâtipliğinde bulunduğu sırada tanık olduğu hadiseleri aktarmaktadır. Bu makalede eserin tarihsel bağlam içinde bütüncül bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Ayrıca, özellikle Sicill-i Ahval kaydı başta olmak üzere Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen belgeler ışığında İbrahim Raşid Efendi'nin biyografisine dair yeni bilgiler ortaya konulmaktadır. Netice itibarıyla Raşid Efendi'nin 1850 Halep İsyanı hakkında aktardığı bilgilerin diğer kaynaklarla uyumlu bir görüntü sergilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Raşid Efendi, Zarif Mustafa Paşa, 1850 Halep Olayları, Sicill-i Ahval Kayıtları.

Court Secretary Ibrahim Rashid Effendi and his Mecelle on the 1850 Aleppo Incidents (Vukuat-ı Haleb)

Abstract

Manuscripts hold a significant place among the sources of Ottoman history. These works provide a wealth of information regarding the events and figures of the period that cannot be found in official records. The *mecelle* (volume, book) of İbrahim Raşid Efendi, which is examined in this article, serves as an example of such sources. Having served as a divan kâtibî (private secretary) to various statesmen at different times, Raşid Efendi witnessed the political and social events of his era. Consequently, his manuscripts presents first-hand insights. The manuscript titled *Vukuat-ı Haleb* (The Events of Aleppo), which is the subject of this study, includes the incidents Raşid Efendi witnessed in 1850 while serving as the private secretary to Zarif Mustafa Pasha, the Governor of Aleppo. This article provides a detailed analysis of the manuscript within its historical context. Furthermore, new information regarding İbrahim Raşid Efendi's biography is presented in accordance with the Ottoman Archival documents, particularly the *Sicill-i Ahval* (personnel) records. In conclusion, it is observed that the information provided by Raşid Efendi regarding the 1850 Aleppo Revolt is consistent with other sources.

Keywords: İbrahim Raşid Efendi, Zarif Mustafa Pasha, 1850 Aleppo Incidents, Sicill-i Ahval Records.

Giriş

Osmanlı tarihinde Tanzimat devri, maliyeden bürokrasiye, siyasetten sosyal hayata kadar birçok alanda geleneksel usullerin değiştiği, devletin kurumsal bakımdan Avrupa'ya ayak uydurmaya çalıştığı bir yenileşme dönemini teşkil eder. Tanzimat devri hâlihazırda birçok zeminde

tartışıldığı gibi kendi dönemi içerisinde de birtakım itirazlara neden olmuştur. Tanzimat uygulamalarını kabullenen ve savunan kesimler olduğu gibi çeşitli sebeplerden dolayı mevcut düzenin değişmesine karşı çıkanlar da olmuştur. Nitekim bu karşıtlık, yalnızca fikrî düzlemde kalmamış; imparatorluğun çeşitli bölgelerinde toplumsal hareketlilik ve isyanlar şeklinde de tezahür etmiştir.

Tanzimat devrinde özellikle Balkanlar ve Osmanlı Arap coğrafyasında cereyan eden isyanlar, sayıları ve etkileri bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada ele aldığımız İbrahim Raşid Efendi, 1850 yılında Halep'te meydana gelen bu tür isyanlardan birine yakından tanıklık etmiştir. Devrin Halep Valisi Zarfî Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olarak olaylara şahitlik eden İbrahim Raşid Efendi, bildiklerini ve gördüklerini *Vaka-i Haleb / Vukuat-ı Haleb* başlıklarıyla bir mecele şeklinde kaleme almıştır. Müellifin eserine konu edildiği 1850 Halep Olayları, Tanzimat devrinde uygulanan yeni askerî ve ekonomik düzenlemelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti, 3 Kasım 1839'da Tanzimat'ın ilanıyla birlikte idarî, hukukî, ekonomik ve askerî alanlarda kapsamlı bir reform sürecine girişmişti. Bu reformlar arasında zorunlu askerlik uygulamasına ilişkin düzenlemeler de önemli bir yer tutuyordu. Nitekim devlet, ordunun daha düzenli bir yapıya kavuşturulması amacıyla 1846'da askeralma sistemini yeniden düzenleyerek Kura Nizamnamesi'ni yürürlüğe koydu. Buna göre her yıl sancaklarda yaşayan, askerlik çağına gelmiş ve bedenlen yeterli erkekler kura usulüyle Osmanlı ordusuna çağrılacaktı. Kazalarda oluşturulan askeralma meclislerinde kura çekilecek, adına kura isabet eden gençler kısa bir hazırlık süresinin ardından "nizamiye askeri" sıfatıyla düzenli ordu saflarına katılacaktı.¹ Ancak bu yeni uygulamaya yönelik tepkiler, düzenlemenin ülke genelinde aynı anda yürürlüğe konulmasını zorlaştırıyordu. Sosyal ve ekonomik çeşitliliğin de

¹ Abdullah Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep Ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri" *Öndokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, (1993), s. 244-245; Askeri kuranın maddeleri için bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2008, s. 70-87. Gültekin Yıldız (ed.), *Osmanlı Askeri Tarihi (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 105-106; Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler Ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 32.

etkisiyle özellikle Halep sakinleri bu düzenlemeye şiddetle karşı çıktı. Bölgenin kendine özgü toplumsal yapısı, söz konusu tepkilerin temelini oluştuyordu. Zira askere alınacak gençlerin önemli bir kısmı yarı-feodal yerel eşrafın denetimi altındaydı. Bu nedenle en yoğun muhalefet de doğrudan bu çevrelerden geliyordu.

1850 Halep İsyanı da görünürde askerlik kurasına yönelik tepkiler etrafında ortaya çıktı. Dönemin Halep Valisi Zarif Mustafa Paşa, kura usulünü yürürlüğe koymak ve bölgeden talep edilen vergilerin tahsilini sağlamakla görevlendirilmişti. Bu doğrultuda harekete geçen Zarif Paşa, yerel eşrafın önde gelen isimlerinden Mütesellim Abdullah'ın muhalefetiyle karşılaştı. Mütesellim Abdullah ise bir yandan askerlik kurası uygulamasına karşı çıkıyor, diğer yandan da ödemesi gereken 4 bin keselik akçeyi vermemekte ısrar ediyordu. Bu doğrultuda harekete geçen Mütesellim Abdullah ve taraftarları, 17 Ekim 1850 gecesi Halep'in Bâbü'n-Neyreb Mahallesi'ndeki karakola saldırarak isyanı fiilen başlattı.²

Halep Olayları hakkında devrin çağdaş kaynaklarında sınırlı bilgi bulunmaktadır. Vakanüvis Ahmed Lütfi, kaleme aldığı tarihinde bu olayları "Hâdise-i Haleb" başlığı altında kısaca aktarmıştır.³ Bunun yanı sıra, devrin Halep Valisi Zarif Mustafa Paşa'nın *Hatırat*ındaki anlatımlar ve Osmanlı Arşiv belgeleri de dikkat çekicidir. Zarif Paşa'nın hatıraları, torunu Zarif Ergun tarafından Enver Ziya Karal'a verilmiş ve hadiselerden yaklaşık 90 yıl sonra yayımlanmıştır. Doğumundan 1860'lara kadar kendi hayatını anlattığı bu hatıralar içinde, 1850 Halep Olayları da önemli bir yer tutmaktadır.⁴ Dolayısıyla, İbrahim Raşid Efendi ile aynı hadiselerle tanıklık eden Zarif Paşa'nın hatıraları, kaynaklar arasında karşılaştırma yapmaya olanak tanımaktadır. Ayrıca, Zarif Paşa'nın ilgili tarihlerde yaşanan hadiseleri bildirmek üzere Babıali'ye gönderdiği 21 Ekim 1850 tarihli resmî yazı ile Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın tezkiresi, kaynak

² İbrahim Raşid, *Vukuat-ı Haleb*, Millî Kütüphane 06 Mil Yz FB 539/1, vr. 10b; Enver Ziya Karal, "Zarif Paşanın Hatıratı 1816-1862", *Belleten*, C. 4, S. 16, (1940), s. 467-468; Bruce Masters, "The 1850 Events in Aleppo: An Aftershock of Syria's Incorporation into The Capitalist World System." *International Journal of Middle East Studies*, 22/1, (1990), s. 3.

³ *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi C. IX*, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 43.

⁴ Enver Ziya Karal, "Zarif Paşanın Hatıratı 1816-1862", *Belleten*, C. 4, S. 16, (1940), s. 443-494.

çeşitliliğini artırmaktadır.⁵ 1850 Halep Olaylarıyla ilgili yabancı kaynaklar da mevcuttur. Bunlar arasında Jean-Henri Abdolonyme Ubcini'nin yazdıkları ile İngiltere'nin Halep Konsolosu William Werry'nin raporları ön plana çıkmaktadır.⁶ Ayrıca bölgeden aktarılan bilgiler yerli ve yabancı basında da yer almıştır.

1850 Halep Olayları üzerinde daha önce iki müstakil araştırma yayımlanmıştır. Bunlardan ilki, Bruce Masters'ın makalesidir. Yazar, araştırmasında İngilizce kaynakları kullanmış; başta İngiltere'nin Halep Konsolosu William Werry'nin raporları olmak üzere önemli arşiv belgelerinden yararlanmıştır. Yazar, hadiselerle global bir perspektiften yaklaşmıştır. 1850 Halep Olaylarını, Osmanlı'nın Tanzimat ile birlikte değişen dünya ekonomik sistemine uyum sağlama çabalarının bir sonucu olarak yorumlamıştır. Dolayısıyla, yazar Halep Olaylarını, bu tür uygulamalara karşı gelişen bir isyan olarak değerlendirmiştir.⁷ Ancak, yazarın makalesi dikkatle incelendiğinde, İbrahim Raşid başta olmak üzere hiçbir Osmanlı kaynağından faydalanmadığı görülmektedir.

Bir diğer çalışma ise Hasan Karaköse tarafından yayımlanmıştır. Yazar, İbrahim Raşid Efendi'nin bu makalede ele aldığımız mecellenin farklı bir nüshasını incelemiştir.⁸ Adı geçen makalenin temel amacı Raşid Efendi'nin eserini yayımlamak olsa da başlık, içerik ve argümanlar arasında uyumsuzluklar göze çarpmakta; metodolojik problemler, teknik eksiklikler ve hatalar dikkat çekmektedir. Yazar, metnin yayınında İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki NEKTY09645 nolu nüshayı esas almıştır. Bu nüsha aslında Raşid Efendi'nin divanı olup, *Vaka-i Haleb* eserin sonuna eklenmiş bir risale hâlinde; ancak

⁵ *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013, 49-51; *Muharrerât-ı Nadire*, haz. Ali Aktan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, 25-29.

⁶ J. H. A. Ubcini, *1855'te Türkiye*, çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, c. 1, s. 136-137. İngiliz Konsolos William Werry'nin raporlarını Bruce Masters yayımlamıştır. Bkz. Bruce Masters, "The 1850 Events in Aleppo: An Aftershock of Syria's Incorporation into The Capitalist World System", *International Journal of Middle East Studies*, 22/1, (1990), s. 3-20.

⁷ Bruce Masters, "The 1850 Events in Aleppo: An Aftershock of Syria's Incorporation into The Capitalist World System", *International Journal of Middle East Studies*, 22/1, (1990), s. 3-20.

⁸ Hasan Karaköse, "Tanzimat'a Tepki Olarak Ortaya Çıkan Haleb Olayı (1850)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/53, (2017), s. 254-270.

yazmanın bu temel özelliklerine dikkat çekilmemiştir. Raşid Efendi'nin yazdıkları tarihî bağlam içerisinde değerlendirilmemiş, özel isimler, tabirler ve Arapça-Farsça deyişler birçok yerde izah edilememiştir. Ayrıca, metnin transkripsiyonunda bazı okuma hatalarına rastlanmaktadır. Bunlar arasında özellikle karakolhane kelimesinin “gerdü'l-hâne”; ıyd-ı adha yerine “i'du ethâ”; matrap yerine “müzâherât”; memhur yerine “mahtûm”; muallem yerine “muallim”; seksen yerine “yeksân”; duavât yerine “davât”; karantinahane yerine “kırâetine hâne” gibi hatalar göze çarpmaktadır.⁹ Dolayısıyla, İbrahim Raşid Efendi'nin biyografisi ve eserinin niteliği tam olarak ortaya konulamamıştır. Bu tür eksiklikleri mümkün olduğunca tamamlamak ve metni bütüncül bir yaklaşımla inceleyerek gelecek çalışmalar için kullanışlı hâle getirmek amacıyla konuyu yeniden ele almanın uygun olacağı düşünülmüştür.

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1850 Halep Olaylarını anlatan İbrahim Raşid Efendi hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda, yazara dair literatürdeki mevcut biyografik bilgiler büyük ölçüde aynı şekilde tekrar edilmiştir.¹⁰ Bu makale, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak İbrahim Raşid Efendi'nin biyografisine ilişkin bugüne kadar bilinmeyen yeni bilgileri ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, özellikle Raşid Efendi'nin sicil kaydı ile üstlendiği idari görevleri ve ailesine dair bilgileri içeren arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

⁹ Karaköse, “Halep Olayı (1850)”, s. 257-270.

¹⁰ İbrahim Raşid Efendi'nin divanı Kamile Çetin tarafından Ali Emiri Kütüphanesi'ndeki nüshası kullanılarak doktora tezi olarak ele alınmış ve daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır: Kamile Çetin, *İbrahim Râşid Divânı*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2022. Ayrıca, *Vaka-i Haleb* adlı eseri Hasan Karaköse tarafından makale olarak yayımlanmıştır: Hasan Karaköse, “Tanzimat’a Tepki Olarak Ortaya Çıkan Halep Olayı (1850)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/53, (2017), s. 254-270. Bu çalışmalarda Raşid Efendi hakkında daha önce yazılmış ansiklopedik mahiyetteki bilgiler tekrarlanmaktadır. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 4, haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1355- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 1351-1354; İbrahim Alaeddin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul tarihsiz, s. 314.

İbrahim Raşid Efendi ve Mecellesi

Tanzimat döneminde şairlik yönüyle öne çıkan birçok devlet adamı bulunmaktadır. İbrahim Raşid Efendi de bu isimler arasında yer almaktadır. Aslen ulema sınıfında yetişmiş olmasına rağmen daha sonra bürokrasiye intisap eden Raşid Efendi hem şairlik yeteneği hem de idari alandaki kabiliyeti sayesinde dönemin Osmanlı ricaliyle yakın ilişkiler kurma imkânı bulmuştur. Bu çevre içerisinde Mahmud Nedim Bey (Paşa)¹¹ ve babası Necib Paşa'nın ayrı bir yeri vardır. Raşid Efendi, Necip Paşa'nın teveccüh ve himayesini gördükten sonra ailenin desteğini kazanmış ve bürokrasideki yükselişi de bu dönemde başlamıştır.

¹¹ Mahmud Nedim Paşa (1818-1883): Sultan Abdülaziz devrinde Sadrazamlık yapmış, Rus siyasetine yakınlığıyla tanınmış devlet adamıdır. Gürcü Mehmed Necib Paşa'nın oğlu olarak İstanbul'da doğdu. 1831'de Sadaret Mektubî Kalemine girerek memuriyet hayatına adım attı. Bir süre Serasker Bursalı Said Paşa'nın divan kâtipliğini yaptıktan sonra sadaret mektupçu muavini ve 1847'de sadaret mektupçusu oldu. 1849'dan itibaren sırasıyla âmedilik, divan-ı hümayun beylikçiliği, 1854'te sadaret ve hariciye müsteşarlığı gibi görevlere getirildi. 1855'de Sayda, daha sonra Şam'da Valiliğine tayin edildi. 1860'ta Trablusgarp valisi olarak atandı. 1867'de Meclis-i Vâlâ üyeliğine, aynı yıl Deâvi Nezareti'ne, 1868'de Bahriye Nazırlığı'na getirildi. 1871-1872 arasında Sadrazam oldu. Haziran 1873'te Kastamonu, 15 Ekim 1873 tarihinde Adana Valisi oldu, 1875'te bu görevden azledildi. 20 Ağustos 1875'te Şûrâ-yı Devlet riyasetine getirilen Nedim Paşa, altı gün sonra Sadarete atandı. 11 Mayıs 1876'da Sadareten azledildi. 19 Ekim 1879'da Dâhiliye Nazırı oldu, ancak 1883'te hastalığı nedeniyle görevini bıraktı ve 14 Mayıs 1883'te vefat etti. Bkz. Ali Akyıldız, Mahmud Nedim Paşa, *DİA*, 27, (2001), s. 374-376.

Ardından, Çengeloğlu Tahir Paşa¹² başta olmak üzere birçok devlet adamının divan kâtipliği görevinde bulunarak kariyerini sürdürmüştür.¹³

Şekil 1. İbrahim Raşid Efendi ve 1850 yılında kullandığı mührü (İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1351; BOA, A}MKT 216/41) .

İbrahim Raşid Efendi divanında aktardığına göre, Ağustos 1812’de İstanbul’da doğmuştur.¹⁴ Devlet ricalinin hizmetinde bulunan Numan Efendi’nin oğluydu. Sicil kaydına göre ilk eğitimini sıbyan mektebinde dinî ilimler üzerine almış, ardından camilerde lisan ve fıkıh derslerine devam etmiş ve özel hocalardan Farsça eğitimi görmüştür. 1831/32’de mülazemetle Başmuhasebe Kalemi’ne girerek memuriyete ilk adımını atmıştır. 1834/35’te Divan-ı Deavi Nazırı ve Bağdat eski Valisi Necip Paşa’nın kâtibi olmuş, 1835’de Divan-ı Deavi Kesedarı Muavinliğine tayin edilmiş ve 1840’ta hacelik rütbesine ulaşmıştır. Nisan 1842’de Dâhiliye Kalemi hulefası olmuş, Ekim 1844’te Edirne Valiliğine atanan

¹² Çengeloğlu Tahir Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Aydın Özkan, Çengeloğlu Tahir Paşa, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2020.

¹³ Kamile Çetin, *İbrahim Râşid Divânı*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2022, s. 177-183.

¹⁴ Çetin, *İbrahim Râşid Divânı*, s. 2. Sicil kaydı da bu bilgiyi teyit eder: “1227 Sene-i Hicriyesi Şaban’ında Dersaadet’te tevellüt etmiştir” T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.SAİD.d 4/734.

Kaptanıderya Çengeloğlu Tahir Paşa'nın divan kâtipliği görevine getirilmiştir. Aynı görevle, 1847'de Belgrad Muhafızı Vezir Ahmed Paşa ve 1849'da Halep Valisi Zarif Mustafa Paşa'nın hizmetlerinde bulunmuştur.¹⁵ Raşid Efendi'nin mührünü içeren 29 Temmuz 1850 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre kendisi bu tarihte Halep'e ulaşarak göreve başlamıştı.¹⁶

Raşid Efendi bu görevleri takiben, Maliye Nazırı Muhtar Paşa'nın mühürdarı olmuş ve Cidde Kaymakamı Feyzullah Paşa'nın Erzurum Valiliğine atanması üzerine Mart 1854'ten itibaren 71 gün boyunca Cidde Kaymakam Vekilliği görevini yürütmüştür. Ardından, Feyzullah Paşa'nın Erzurum ve Sivas'taki valilikleri sırasında divan kâtipliği görevine devam etmiştir. 15 Ocak 1857'de Dersaadet Mecâlis-i Ticaret Başkitaletine tayin edilen Raşid Efendi, Ekim 1871'de Dersaadet İkinci Meclis-i Ticareti'ne, dokuz ay sonra ise Dersaadet Divan-ı İstinaf azalığına getirilmiştir. 21 Haziran 1873'te, 2000 kuruş maaşla emekliye ayrılmıştır. Uzun bir emeklilik sürecinin ardından memuriyete geri dönerek 16 Ocak 1882'de 2600 kuruş maaşla Kastamonu Vilayeti Kapı Kethüdalığına tayin edilmiştir. Memuriyeti boyunca hiçbir soruşturma veya suçlamaya maruz kalmamış olan İbrahim Raşid Efendi, 2 Kasım 1892 tarihinde vefat etmiştir.¹⁷ İbrahim Raşid Efendi'nin liyakati ve kişiliği Dâhiliye Nazırı Edhem Paşa'ya sorulduğunda kendisi Raşid Efendi'yi şu sözlerle tarif etmiştir: "Her bulunduğu memuriyetlerde hüsn-i hizmeti görüldüğü ve zâtan mütedeyyin, afif, müstakim ve mukzir-i bendegândan bulunduğu beyan ve tasdik olunur."¹⁸ Dâhiliye Nezareti'nden Maliye'ye gönderilen bir tezkire suretine göre İbrahim Raşid Efendi'nin Şerife Hediye adlı bir eşi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Yine bir başka belgede tespit edildiği üzere, Raşid Efendi'nin vefatından sonra ailesine bir miktar maaş tahsis edilmiştir.²⁰

¹⁵ BOA, DH.SAİD.d 4/734.

¹⁶ BOA, A.)MKT 216/41.

¹⁷ *Sicill-i Osmanî*'de vefat tarihi için hatalı olarak "1310 sonları (1893 ortaları)" denilmiştir (*Sicill-i Osmanî*, c. 4, s. 1355).

¹⁸ BOA, DH.SAİD.d 4/734. İbnülemin'in naklettiği bilgiler de İbrahim Raşid Efendi'nin sicil kaydıyla büyük ölçüde uyumludur (*Son Asır Türk Şairleri*, cüz VII, s. 1351-53).

¹⁹ BOA, ŞD 921/44.

²⁰ BOA, DH.MKT 2020/22.

Raşid Efendi'nin 1863'te Sadrazam olan Yusuf Kâmil Paşa için "Râşid i'lân eyledim târîh-i cevher dâreyi / Müjde nâsa sadr-ı a'zam oldu bir Kâmil müşîr" beytini yazdığı bilinmektedir.²¹ Dolayısıyla bu durum onun şairlik seviyesinin sınırlarını ve devrin ileri gelen ricali arasındaki ilişki ağlarını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

İbrahim Raşid Efendi hakkında Ali Fuat Türkgeldi'nin bizzat kendisinden dinlediğini belirterek kaydettiği bir hatıra dikkate değerdir. Buna göre Raşid Efendi, Feyzullah Zaim Paşa'nın divan kâtipliğinde bulunduğu esnada Paşa devrin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galib Paşa'dan özel bir taleple vilayeteki bazı memurların taltifini rica etmişti. Fakat bu yolda herhangi bir gelişme olmayınca Feyzullah Zaim Paşa bir gün mecliste Raşid Efendi'yi yanına çağırarak, "O katıra yaz (Ali Galib Paşa), o vezir ise ben de vezirim, benim de menşurumun boyu onunki kadardır, eğer yazdığımı yapmayacak olursan alimallah, ben onun anasını..." diyerek söyler. İbrahim Raşid Efendi ne olduğunu anlamayıp telaşlansa da daha sonra Paşa yalnız kalınca odasına gider. Paşa "Söylediklerimi tamamıyla yazdın mı?" diye sorunca Raşid Efendi "Doğrudan doğruya kız kardeşine sövmedik de eniştesinin haremine sövdük" der. Hâlbuki Feyzullah Zaim Paşa'nın küfretmekten maksadı o an mecliste bulunan memurları etkilemektir. Nitekim Paşa'nın numara yaptığını anlayan İbrahim Raşid Efendi de Ali Galib Paşa'ya saygı dolu bir mektup yazmıştır.²² Bu anı Raşid Efendi'nin divan kâtipliğinde bulunduğu zevatın karakterini iyi anladığını ve uyum içerisinde çalıştığını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Eserin Tespit Edilen Nüshaları

Raşid Efendi'nin bu makale kapsamında incelenen *Vukuat-ı Haleb* adlı eserinin birkaç farklı nüshası mevcuttur. Eser bazı yazma nüshalarda *Vaka-i Haleb* başlığıyla yer almıştır. Tespit edebildiğimiz 7 nüsha arasından 5'i yazarın *Divançe-i Âsâr-ı Aşk* başlıklı divanının farklı kopyaları olup Halep Olaylarına dair mecelle ise ayrı bir başlıkla ciltlerin içerisine eklenmiştir. Nitekim İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Vaka-i Haleb* metninin Raşid Efendi'nin bazı divan nüshaları içerisinde

²¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Kemâlû'l-Kâmil*, haz. Erman Bulut, Hikemiyat, İstanbul 2020, s. 73.

²² Ali Fuat Türkgeldi, *Osmanlı Ricaline Dair İşitilmemiş Hatıralar -Tarihî Fıkralar*, haz. Anıl Göç, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2025, s. 207-208.

bulunduğunu kaydetmiştir.²³ Bu durum İbnülemin'in aktardığı bilgiyi de teyit etmektedir. Tespit ettiğimiz nüshalardan 3 adedi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 3 adedi Millî Kütüphane, 1 adedi ise Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bunlar arasında öncelikle İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde tespit edilen şu nüshalar dikkat çekmektedir:

1. NEKTY09997 numaralı nüsha, bir münşeât mecmuası şeklinde tertip edilmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'a ait bir yazmadır. Giriş sayfasında kitabın İbnülemin'e ait olduğunu gösteren 19 Temmuz 1921 (13 Zilkade 1339) tarihli kayıt bulunmaktadır. Sayfalar bu kaydın ardından 2 numarayla başlamak üzere kurşun kalemle Arapça sayılarla numaralandırılmıştır. *Vaka-i Haleb* başlıklı metin ise eserin 58–70 numaralı varakları arasında yer almaktadır. Yazmanın sonundaki kayıttan eserin Mahkeme-i Ticaret-i Bahriye kâtiplerinden Mustafa Rüşdü Bey tarafından 1864/65 (1281) tarihinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

2. NEKTY09992 numaralı nüsha, Raşid Efendi'nin *Divançe-i Âsâr-ı Aşk* başlıklı divanının 26 Mayıs 1888 tarihli bir kopyasıdır. Sayfalar kurşun kalemle ve Arapça rakamlar kullanılarak numaralandırılmıştır. *Vaka-i Haleb* metni divanın 52–64 numaralı varakları arasında bulunmaktadır. Bu nüsha, İbrahim Raşid Efendi'nin damadı Esseyyid Ahmed Rifat b. İbrahim Edhem Efendi tarafından derlenen bir mecmuadan alınarak istinsah edilmiştir. İbnülemin'in kaydettiğine göre Raşid Bey'in damadı Ahmed Rifat Bey, kayınpederinin divanıyla beraber *Vaka-i Haleb* metnini Hicrî 1305 [1887-88] senesinde istinsah ettirerek Sadrazam Said Paşa'ya takdim etmiştir.²⁴ Dolayısıyla bu nüshanın İbnülemin'in bahsettiği nüsha olması muhtemeldir.

3. NEKTY09645 numaralı nüsha, Raşid Efendi'nin *Divançe-i Âsâr-ı Aşk* adlı divanının bir başka kopyasıdır.²⁵ Bu yazmanın da sayfaları kurşun kalemle Arapça rakamlar kullanılarak sonradan numaralandırılmıştır. *Vaka-i Haleb* başlıklı bölüm yazmanın 70–81 numaralı varakları arasında yer almaktadır. Bu nüsha, Raşid Efendi'nin damadı Esseyyid Ahmed Rifat b. İbrahim Edhem Efendi tarafından derlenen mecmuadan alınarak

²³ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz VII, s. 1352-1353.

²⁴ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz VII, s. 1351-53.

²⁵ Çetin, *İbrahim Râşid Divânı*, s. 53.

istinsah edilen bir diğer kopyadır. Karaköse tarafından daha önce yayımlanan makalede bu nüsha temel alınmıştır.²⁶

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde tespit edilen nüshaların dışında, üçü Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda, biri ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmak üzere dört nüsha daha mevcuttur. Millî Kütüphane'de kayıtlı nüshalar ise şu şekildedir:

4. Y-265/2 numaralı nüsha henüz dijitalleştirilmediği için içeriği incelenememiştir. Ancak katalog kaydına göre söz konusu metin Raşid Efendi'nin divanının bir diğer nüshasıdır. *Vaka-i Haleb* kısmı 37–47 numaralı varaklar arasında yer almaktadır.

5. 06 Mil Yz B 196/2 numaralı nüsha da Raşid Efendi'nin divanından istinsah edilmiş bir kopyadır. İçeriğindeki kayda göre “Dersaadet Birinci Mahkeme-i Ticareti zabıt kâtiplerinden Esseyid Mehmed Fahreddin ibnû's-seyyid Ali Rıza” tarafından 13 Şubat 1889 tarihinde istinsah edilmiştir. Orijinal metinde sayfa numaraları bulunmayıp daha sonra kurşun kalemle numaralandırılmıştır. *Vaka-i Haleb* başlıklı bölüm 58–70 numaralı varaklar arasında bulunmaktadır.

6. 06 Mil Yz FB 539/1 numaralı nüsha, şekil ve başlık özellikleri bakımından diğer nüshalardan ayrılmaktadır. Tespitlerimize göre bu nüsha müstakil bir risale biçiminde yazılmış tek örnektir ve diğerlerinden farklı olarak *Vukuat-ı Haleb* başlığını taşımaktadır. Bu özgün özellikleri nedeniyle incelemeye esas alınmıştır. Neşre temel aldığımız bu nüsha, fiziksel özellikleri bakımından çiçek desenli mukavva bir kaptı, 265x196-185x95mm ölçülerindedir. Yerli samanlı kâğıt türü kullanılmış ve 13 varak, 21 satır halinde rika yazı tipiyle kaleme alınmıştır. Yazıda siyah mürekkep kullanılmakla beraber bazı özel isimler kırmızı mürekkeple yazılmış, vurgulanmak istenen kelimelerin üzeri de yine kırmızıyla çizilmiştir. Metnin orijinalinde herhangi bir sayfa numarası mevcut değildir. Fakat daha sonra kurşun kalemle her varakın sol üst kenarına numara yazılmıştır.

Metnin tespit ettiğimiz 7. nüshası ise Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman, 336367 numarada bulunmaktadır.

²⁶ Hasan Karaköse, “Tanzimat’a Tepki Olarak Ortaya Çıkan Haleb Olayı (1850)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/53, (2017), s. 254-270.

İbrahim Raşid Efendi'nin divanının bir diğer nüshasıdır ve *Vaka-i Haleb* başlıklı metin 39–48 numaralı varaklar arasında yer almaktadır. Bu nüshada istinsah kaydı bulunmamaktadır.

Nüshalar karşılaştırıldığında, aralarında ciddi farklılıklar bulunmadığı tespit edilmiştir. *Vaka-i Haleb* başlığını taşıyan altı nüsha büyük ölçüde birbiriyle aynıdır. Makaleye esas aldığımız *Vukuat-ı Haleb* başlıklı 06 Mil Yz FB 539/1 numaralı nüsha ile diğer nüshalar arasında bazı kelime farklılıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle, esas kabul ettiğimiz nüshayı yine Millî Kütüphane koleksiyonunda yer alan ve diğer nüshalarla büyük ölçüde uyumlu olan 06 Mil Yz B 196/2 numaralı nüsha ile karşılaştırarak inceledik. Diğer nüshalar büyük ölçüde birbirine benzerlik gösterdiğinden ve buradaki araştırmanın sınırlarını da aşacağından tüm nüshaların ayrıntılı bir karşılaştırmasını gerekli görmedik

Tespit edebildiğimiz tek müstakil nüsha olan, Millî Kütüphane koleksiyonundaki 06 Mil Yz FB 539/1 numaralı yazmada kullanılan başlık, diğer nüshalardan farklı olarak *Vukuat-ı Haleb* şeklindedir. Bu nedenle eseri bu adla isimlendirmeyi uygun bulduk. Nitekim eserde konu edilen hadiseler tek bir vakayla sınırlı olmayıp, birbirini takip eden olaylar zinciri hâlinde sunulmaktadır. Bu durum, *Vukuat* tabirinin konuyu adlandırmak açısından daha uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Raşid Efendi'nin kendisi metni *mecelle* olarak nitelendirdiğinden biz de eseri bu şekilde tanımlamayı tercih ettik.

Eserin İçeriği ve Kaynak Değeri

İbrahim Raşid Efendi mecellesini baştan sona 1850'de Halep'te şahit olduğu olayları anlatmak ve vâkıf olduğu bilgileri kayda geçirmek maksadıyla yazmıştır. Nitekim henüz metnin girişinde “zabd-ı vekayi'den maksûd ve murad dahi gerek mucibi's-sürûr gerek sâlibi'l-huzur olan vukuat-ı selefın mebdâdî-i sahihasını beyan ve irâd ve telâhuk-ı efkâr-ı ricâl-i vakt ile olunan tedâbir ve tedarikât-ı âcile vü ecilleyi ber-muktezâyı hamîyyet halefe tehyie” diyerek amacının tanık olduğu olayları doğru şekilde kaydederek gelecek nesillere aktarmak olduğunu belirtmiştir. Raşid Efendi, olayların görünen yüzü açık olsa da işin gerçek boyutunun Mütesellim Abdullah'ın sorgulanmasıyla netleşebileceğini belirtmektedir. Ancak Mütesellim Abdullah'ın ölümü, bu imkânı ortadan kaldırmıştır. Yine de Raşid Efendi, bir şey layıkıyla gerçekleştirilemese bile ondan tamamen vazgeçmemek gerektiğini öğütleyen Arapça “mâ-lâ

yüdrakü küllehû lâ yütrakü külluhû” sözünü ilke edinerek zihninde kalan bilgileri yazmaya karar vermiştir.²⁷

Raşid Efendi, öncelikle kendisini ve çalışmasının amacını kısa bir girişle tanıttıktan sonra, 16-17 Ekim 1850 gecesi başlayan isyanı doğrudan konuya aktarır. İsyân, öncelikle Bâb-ı Neyreb adlı mahalledeki karakola saldırıyla başlamıştır. Ardından isyancılar, Gâvur Meydanı bölgesindeki Hristiyanların evlerini hedef almış ve mallarını yağmalamışlardır. Olay sırasında, gece karanlığında asker sevk etmenin riskli olacağı düşünülerek isyancılara top atışlarıyla karşılık verilmiştir. Ertesi gün, bölgede yaşanan tansiyonu düşürmek amacıyla isyancılarla temas kurulmuş, neden ayaklandıkları sorularak isyandan vazgeçmeleri durumunda taleplerinin neler olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. İsyancıların talepleri esas olarak iki noktada toplanıyordu: Birincisi vergilerin azaltılması, ikincisi ise devletin kura yoluyla talep ettiği askerleri göndermemek. Bununla birlikte asiler, Hristiyanların, çan çalmak ve haç kaldırmak gibi bazı dinî sembol ve âdetlerinden rahatsız olduklarını da söylüyorlardı. Sonuç olarak, asilerin talepleri yazıya geçirilmiş, bölgenin ileri gelenleri ve diğer görevliler tarafından mühürlenerek Babıali’ye bildirilmiştir.²⁸ Nitekim İbrahim Raşid Efendi’nin bahsettiği senedin, Zarif Mustafa Paşa’nın yazısıyla beraber gönderilen 21 Ekim 1850 (14 Zilhicce 1266) tarihli belge olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ İsyânın sebebi ve isyancıların talepleri konusunda Zarif Mustafa Paşa ile Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın yazdıkları da İbrahim Raşid Efendi’nin anlattıklarıyla aynı doğrultudadır.³⁰

Halep Valisi Zarif Mustafa Paşa hadiseleri daha fazla büyümeden bastırmak için elebaşı Mütesellim Abdullah’ı kaymakam tayin etmiş ve asilerin diğer isteklerinin de dikkate alınacağını bildirmiştir. Fakat diğer taraftan Kilis ve Antep çevresindeki ordulardan da takviye kuvvet istemiştir. Bunu öğrenen isyancılar ise şüphelenerek askerî kuvvetin geri gönderilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Zarif Paşa, isyanın elebaşlarıyla kışlada görüşüp uzlaşmayı ve gerekirse yeni bir senet

²⁷ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1, vr. 1a.

²⁸ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1, vr. 2a-3a.

²⁹ BOA, İ.DH 222/13185 lef 9. Belgenin fotoğrafı ve metni için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, s. 46-51.

³⁰ *Muharrerât-ı Nadire*, s. 25; Karal, “Zarif Paşa’nın Hatıratı”, s. 468.

düzenlemeyi önermiştir. İsyancılardan birkaç kişi görüşme için kışlaya gitse de uzlaşma zemini sağlanamamış ve durumun aleyhlerine gelişeceğini düşünen asiler yeniden harekete geçmiştir. Zarif Paşa bu defa taviz göstermeyerek emrindeki tüm askerle isyana müdahale etmiştir. Yaklaşık iki gün süren çatışmalar esnasında asilerin bir kısmı öldürülmüş, kalanlar ise dağılarak şehrin dışına kaçmıştır. Fakat Babiali Halep'teki bu gelişmelerden haberdar olmadığı için Zarif Paşa'nın isyanı bastırmakta yetersiz kaldığına hükmetmiş ve Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa³¹ yeni Halep Valisi olarak atanmıştır.³²

İbrahim Raşid Efendi isyanın ortaya çıkış sebeplerini, ana hatlarını, yaşanan olayları ve başroldeki şahısları detaylarıyla kaydetmiştir. Aynı zamanda birtakım resmî yazışmaların suretlerini de eserine eklemiştir. Örneğin Raşid Efendi, Zarif Paşa'nın olayları detaylıca izah eden yazısının kendisi tarafından yazılarak Babiali'ye gönderildiğini belirtir.³³ Gerçekten de metinde "Suret-i Tahrirat" başlığıyla aktarılan bu belgeye Osmanlı Arşivi'nde rastlamaktadır. Zarif Mustafa Paşa'nın mührünü içeren belgenin içeriği Raşid Efendi'nin eserinde naklettiği suretle uyumludur.³⁴ Benzer şekilde, 1 Aralık 1850 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanan ve Zarif Paşa'nın aktardığı bilgilere dayanan resmî haber de büyük ölçüde Raşid Efendi'nin anlatımlarıyla aynı doğrultudadır.³⁵ Dolayısıyla bu gibi örnekler Raşid Efendi'nin aktardığı bilgilerin güvenilirliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Raşid Efendi'yle birlikte olayların yakından şahidi olan devrin Halep Valisi Zarif Mustafa Paşa'nın hatıraları da bir mukayese imkânı sunmaktadır. Zarif Paşa'ya nazaran Raşid Efendi'nin anlatımında çok daha fazla detay verdiği, tarih, mekân ve şahıs isimlerini belirttiği ve çok daha ağır bir dil kullandığı görülmektedir. Nitekim Raşid Efendi'nin şairlik yönü hatırlanacak olursa eserinde sıklıkla Arapça, Farsça kelime, tabir ve terkiplerin kullanılması şaşırtıcı değildir. Yazar satır aralarında isyancılara karşı duyduğu öfkeyi yansıtırken duygularını gizlememiş, bazen de edebî

³¹ Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Yılmaz, *Kıbrıslı Mehmed Paşa (1813-1871)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2025.

³² Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1, vr. 5a-7b.

³³ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1, 6a-6b.

³⁴ BOA, İ.DH 223/13304 lef 3.

³⁵ *Takvim-i Vekayi*, 26 Muharrem 1267.

tabirler kullanmıştır. İsyancıları nitelerken “cehennem olup gittiler” demesi, elebaşlarından Mütesellim Abdullah’ın akrabası Mehmed Ağa için “emmizâd-ı bed-nijâd”, Ramazan Ağa için ise “avane-i benam” tabirlerini kullanması, asilerin korkup telaş etmesini “iğne yutmuş kelb gibi” diyerek tasvir etmesi Raşid Efendi’nin duygu ve tepkilerini gösteren örneklerdir.³⁶ Zarif Paşa’nın da isyancıları anlatırken “kelb misali sokak aralarında” tabirini kullandığı görülmektedir.³⁷ Dolayısıyla Raşid Efendi’nin kâtipliğini yaptığı Paşa’nın görüş ve düşüncelerinden etkilendiği, onunla aynı fikirleri paylaştığı anlaşılmaktadır.

Eserin kaynak değerini, kendi dönemindeki diğer yazarlara tesiri, yaygınlığı ve sonraki araştırmalara katkısı yönünden değerlendirmek gerekmektedir. Raşid Efendi’nin mecellesi öncelikle Tanzimat devrinde bir Osmanlı bürokratinin görev başındayken doğrudan izlenimlerini aktaran nadir bir örnek olması bakımından dikkat çekmektedir. Öte yandan Halep Valisi Zarif Mustafa Paşa’nın hatıraları yanında olayların merkezinde ve yanı başında bulunan bir başka bürokratin tanıklığını aktarması bakımından Raşid Efendi’nin yazdıkları önem arz etmektedir. Dolayısıyla Raşid Efendi’nin mecellesi 1850 Halep Olayları hakkındaki kaynak çeşitliğini arttırmakta ve mevcut bilgilerin mukayesesini sağlamaktadır.

Raşid Efendi’nin mecellesi 1850 Halep İsyanı’nın seyrini ayrıntılarıyla aktarmanın yanı sıra, Tanzimat döneminde Osmanlı taşrasında merkezî otorite ile yerel güç odakları arasındaki ilişkilerin dinamiklerine dair da önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim Raşid Efendi isyanın elebaşı Mütesellim Abdullah’ı anlatırken onun eskiden hamallık yaptığını, ancak 1826’dan sonra Halep Mütesellimi Ahmed Bey’in himayesine girerek yükseldiğini, 1833 sonrasında ise Mısır Meselesi çerçevesinde bölgeye hâkim olan Kavalalı İbrahim Paşa’nın güvenini kazandığını anlatması dikkat çekmektedir. Zira bu durum bölgedeki ilişki ağları, himaye ve sadakat dengeleri neticesinde yerel bir şahsın nasıl nüfuz sahibini olabildiğini göstermektedir. Ayrıca diğer bir yönüyle Tanzimat devrine dair mikro düzeyde bir biyografi yazım örneği olduğu söylenebilir.

³⁶ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1, vr. 6a, 8a, 9b.

³⁷ BOA, İ.DH 223/13304 lef 3.

Tarihî kaynak değerin yanı sıra Raşid Efendi'nin mecellesi edebî bakımdan da önemli niteliklere sahiptir. Nitekim yazarının şair kimliği sebebiyle üslup, dil özellikleri ve anlatım tarzının ağırlığı, Arapça ve Farsça tabirlerin sıklığı göze çarpmaktadır. Ayrıca eserin sonuna ilave edilen Müderris Yahya Efendi'nin zafernemesi de manzum bir örnek olarak metni zenginleştirmekte, İbrahim Raşid Efendi'nin de edebî tercihlerini yansıtmaktadır. Tüm bu özellikleri dolayısıyla Raşid Efendi'nin mecellesi hem tarihî kaynak değeri bakımından hem de edebî yönden incelenmeye değer bir ana kaynaktır.

Sonuç

Bu makalede, 1850 Halep İsyanı'na dair dönemin Halep Valisi Zarf Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olarak olaylara tanıklık eden İbrahim Raşid Efendi'nin yazdıkları incelenmiştir. Yazarın mecelle adını verdiği eserinin tespit edilen farklı nüshaları ele alınmış ve aktarılan bilgiler diğer kaynaklarla mukayese edilmiştir. Ayrıca Raşid Efendi'nin biyografisine dair Osmanlı arşiv belgelerine dayalı yeni bilgiler olarak ortaya konulmuştur. Böylece yazara dair daha önce bilinmeyen birtakım bulgular tespit edilerek literatüre kazandırılmıştır. Bu çerçevede yazarın sicill-i ahval kaydı ilk kez ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Şerife Hediye Hanım adlı bir eşinin olduğu keşfedilmiş ve yazılarında kullandığı mühür tespit edilmiştir.

Çalışmanın bir başka katkısı ise İbrahim Raşid Efendi'nin *Vaka-i Haleb / Vukuat-ı Haleb* adıyla bilinen ve kendisi tarafından "mecelle" diye tarif edilen eserinin farklı nüshalarıyla karşılaştırılarak ve önceki yayınındaki eksikliklerin tamamlanarak yayımlanmasıdır.

Raşid Efendi'nin Halep'teki olaylara doğrudan tanıklığı, olayların nedenleri ve gelişim sürecine ilişkin gözlemleri, Halep İsyanı'nın ideolojik ve global perspektiften yorumlanacak "Tanzimata karşı" bir tepkinin aksine askerlik kurası ve vergi yükümlülükleri gibi somut, maddi ve yerel sebeplerden kaynaklandığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bu bakımdan, Raşid Efendi'nin mecellesi, Tanzimat sonrası Osmanlı taşrasındaki toplumsal huzursuzlukların çok boyutlu karakterini gözler önüne sermekte; dinî ve ideolojik söylemlerin çoğu zaman maddi ve sosyal sebeplerin üzerini örten araçlar olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca eser, dönemin Halep Valileri Zarf Mustafa Paşa

ve Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın idari ve siyasi tutumlarına dair verdiği bilgilerle, dönemin devlet-toplum ilişkilerini daha yakından inceleme imkânı sunmaktadır.

Sonuç olarak İbrahim Raşid Efendi'nin aktardığı bilgiler büyük ölçüde diğer kaynaklarla doğrulanmaktadır. Yazarın bu çalışmada inceleyerek yayımladığımız eseri hem Osmanlı taşrasındaki Tanzimat uygulamalarına hem de dönemin bürokrat tipolojisine dair yeni açılımlar sağlamaktadır.

Kaynakça

- Akyıldız, Ali, Mahmud Nedim Paşa, *DİA*, 27, (2001), s. 374-376.
- Ayaydın, Rıdvan, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler Ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- BOA, DH.MKT 2020/22.
- BOA, DH.SAİD.d 4/734.
- BOA, İ.DH 222/13185.
- BOA, ŞD 921/44.
- BOA, A.}MKT 216/41.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2008, s. 70-87.
- Çetin, Kamile, *İbrahim Râşid Divânı*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2022.
- Gövsâ, İbrahim Alaeddin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul tarihsiz.
- <https://acikkuran.com/bakara-suresi/251-ayet-meali>, Erişim Tarihi: 06.08.2025).
- <https://acikkuran.com/kamer-suresi/45-ayet-meali>, Erişim Tarihi: 18.08.2025).
- <https://acikkuran.com/kiyame-suresi/29-ayet-meali>, Erişim Tarihi: 08.08.2025).
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Kemâlü'l-Kâmil*, haz. Erman Bulut, Hikemiyat, İstanbul 2020.
- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY09645.
- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY09992.
- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY09997.

Kadir Has Üniversitesi Bilgi Merkezi – Salt Araştırma, Reşad Ekrem Koçu ve İstanbul Ansiklopedisi Arşivi, N6083.

Karaköse, Hasan, “Tanzimat’a Tepki Olarak Ortaya Çıkan Halep Olayı (1850)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/53, (2017), s. 254-270.

Karal, Enver Ziya Karal, “Zarif Paşa Hatıratı 1816-1862”, *Belleten*, C. 4, S. 16, (1940), s. 443-494.

Masters, Bruce, “The 1850 Events in Aleppo: An Aftershock of Syria’s Incorporation into The Capitalist World System”, *International Journal of Middle East Studies*, 22/1, (1990), s. 3-20.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 4, haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Millî Kütüphane 06 Mil Yz B 196/2.

Millî Kütüphane 06 Mil Yz FB 539/1.

Millî Kütüphane Y-265/2.

Muharrerât-ı Nadire, haz. Ali Aktan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

Osmanlı Belgelerinde Suriye, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013.

Özkan, Aydın, Çengelöğlu Tahir Paşa, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2020.

Saydam, Abdullah, “Tanzimat Devrinde Halep Ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, (1993), s. 244-245.

Takvim-i Vekayi, 26 Muharrem 1267.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Osmanlı Ricaline Dair İşitilmemiş Hatıralar -Tarihî Fıkralar-*, haz. Anıl Göç, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2025.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman, 336367.

Ubicini, J. H. A., *1855’te Türkiye*, çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, c. 1, s. 136-137.

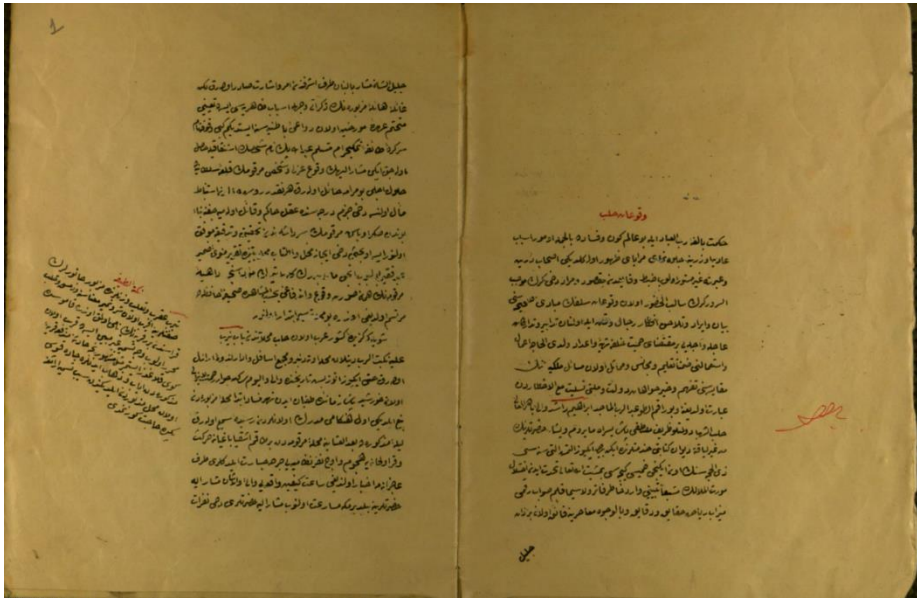
Vak’a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi C. IX, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

Yıldız, Gültekin, *Osmanlı Askeri Tarihi (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Yılmaz, Mustafa, *Kıbrıslı Mehmed Paşa (1813-1871)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2025.

EKLER

Ek 1. İbrahim Raşid Efendi'nin *Vukuat-ı Haleb* adlı mecellesinin ilk sayfası (Millî Kütüphane 06 Mil Yz FB 539/1).

Ek 2. İbrahim Raşid Efendi'nin mecellesi

VUKUAT-I HALEB³⁸

Hikmet-i bâliğa-i rabbü'l-ibâd ile bu âlem-i kevn ü fesâdda bi'l-cümle umûr esbâb-ı âdiye üzerine cilve-nümâ-yı merâyâ-yı zuhur olageldiği ashâb-ı dürriyet(?) ve ibrete gayr-i mestûr olub zabd-ı vekayî'den maksûd ve murad dahi gerek mucibi's-sürûr gerek sâlibi'l-huzur olan vukuat-ı selefin mebdâî-i sahihasını beyan ve irâd ve telâhuk-ı efkâr-ı ricâl-i vakt ile olunan tedâbir ve tedarikât-ı âcile vü ecilleyi ber-muktezâ-yı hamîyyet halefe tehyie ve â'dâd ve lede'l-hâce imâl ve istimâlini zımnen talim ve mücânîs ü mûmâsil olan mesâil-i mülkiyenin mukayesesini tefehhüm ve hayır-hâhân-ı devlet ve milleti tesliyet-i maa'l-ihtardan ibaret olduğuna ve bu râkımû's-sütû[r] abdû'r-rabbü'l-mâcid İbrahim Raşid Vali-i bâhirü'l-meâli-i Halebü's-şehba devletlü Zarif Mustafa Paşa yesserallahü mâ-yerûm ve mâ yeşâ hazretlerinin min-gayr-i liyakaten Divan Kitabeti hizmetlerinde iken 1266 senesi Zilhicce'sinin on ikinci hamsin gecesı [19 Ekim 1850]³⁹ bi-meşîyyetillahi teâlâ tahaddüs eden ihtilal-i mûrisü'l-melâlin muşebbi'an tebyini vârid ü hâtr [u] fâtır ve lâsiyyemâ kalem-i sevâb rakamı mîzâb riyâz-ı hakayık ve defâyık ve bi'l-vücuha muâsırına fâik olan bir zât-ı⁴⁰ [1b] celilü's-şân müşâr-ı bi'l-benân taraf-ı eşrefinden emir ve işaret sâdır olarak lâkin gâile hâile-i mezbûrenin zikr-i âti vechile esbâb-ı zâhiriyesi malum⁴¹ ise de tayini mütehattim-i uhde-i müverrihin olan devâ'î-yi bâtinîyesine istediğim gibi vukuf-ı tam, sergerde-i tâife-i nemek-be-harâm Mütesellim Abdullah Bey nam şahsın

³⁸ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1. Metin Tanzimat sonrası kaleme alındığı için neşirde basit transkripsiyon usulünü tercih ettik. Fakat günümüzde sıkça kullanılmayan kelimeleri şapka (^) ve ayın (') işaretiyle göstermeyi uygun bulduk. Neşre esas aldığımız nüshada olmayıp Millî Kütüphane, 06 Mil Yz B 196/2'de yer alan kısımlar ise çengelli parantez {} içerisinde metne ekledik. Yazım yanlışlarındaki düzeltmeler, tarih çevirmeleri ve kişi adları gibi ilave bilgiler ise köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir. Tarihlerin miladi takvime çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu internet sitesindeki Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılmıştır.

³⁹ İbrahim Raşid'in verdiği 12 Zilhicce 1266 tarihi miladi 19 Ekim 1850 Cumartesi gününe denk gelmektedir. Fakat tarihte kullandığı Arapça "hamsin" tabiriyle haftanın 5. günü olan Perşembe'yi kastetmektedir. Perşembe günü ise 17 Ekim'e denk gelmektedir. Nitekim diğer kaynaklar da olayların 16-17 Ekim gecesinde çıktığı konusunda uzlaşmaktadır (*Osmanlı Belgelerinde Suriye*, s. 49; Karal, "Zarif Paşanın Hatıratı", s. 467-468; Masters, "The 1850 Events in Aleppo", s. 1). Dolayısıyla İbrahim Raşid Efendi'nin ufak bir tarih hatası yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durum diğer nüshalarda da aynıdır (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY09997, vr. 58a; NEKTY09992, vr 52a; NEKTY09645, vr 71a; Millî Kütüphane, 06 Mil Yz FB 539/1, vr. 58a).

⁴⁰ Yz B 196/2'de derkenar: Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi'ye telmihdir.

⁴¹ Yz FB 539/1'de "malum" kelimesi yoktur.

istintakıyla⁴² hâsıl olacak iken müşarünileyhin vukû-ı azlı ve şahs-ı merkurum Kal'a-i Sultaniye'de hulûl-ı eceli bu merâma hâil olarak her ne kadar rûşen-i hâlden istinbât-ı meâl olursa dahi cezm derecesinde akıl hâkim ve kail olamayacağına binaen bundan sonra evbâş-ı merkurum sırdaşlarından tahkik ve tetkike muvaffak olunur ise o bahsi dahi icâz-ı muhill ve itnâb-ı mümil beyinde takrir-i menvî-zamir-i abd-i fakir bulunup ancak mâ-lâ yûdrakü küllehû lâ yûtrakü külluhû⁴³ müeddâsinca dâhiye-i merkurmenin hemân suret-i vukû' ve indifâ'ını bi-hasbe'l-müşâhede sahife-i hafızada mürtesem olduğu üzere bu mecelleye tersime ibtidâr olunur.

Şöyle ki güzide-i kişver-i Arab olan Haleb mahallâtından Bâb-ı Neyreb⁴⁴ aleyhi nikbeti'r-rab denilen mahalle öteden berü mecma'-i esâfil ve dârü'n-nedve-i erâzil olarak hatta 235 [1849] tarihinde vali ve elyevm sâkin-i civar-ı rahmet-i lâyezâlî olan Hurşid Paşa zamanında tuğyân eden nehr-i fesâd ibtidâ mahalle-i mezbûreden neb' eylediği ol hengâmı müdrik olanlardan reside-i sem' olarak leyle-i mezkûrede ba'de'l- işâa yine mahalle-i merkûmeden birtakım eşkiya bâgıyâne hareket ve karakolhâneye hücum ve üç nefer-i nizâmıyeyi cerhe cesaret eyledikleri taraf-ı âcizâneme ihbar olunduğu saat keyfiyet-i vâkıayı vali-i valâ-şân-ı müşarünileyh [Zarif Mustafa Paşa] hazretlerine bildirmeye müsaraat olunub müşarünileyh hazretleri dahi neferât-ı [2a] mevcûde-i zabtiye ve bazı kavâs ve tevâbi-i dâire-i alıyyeleriyle kendüleri şebdize sûvâr oldukları halde cânib-i fitne-i eşirrâra ılgâr buyurdular. Bu âciz dahi 30 kadar mübâriz ile mâ-yeşâ ve mütevekkilen Karanlık Kapu nâm mahale gidüb bâb-ı mezbûr derîçe-i tâlî-i dûrendişâne gibi mesdûd idüğü meşhûd olunca çarşı derûnunda kâin baş karakolhane ittihaz olunan Sabun Hanı tarafına şitâb ve infâr-ı nizâmıyeden isticvâb olundukda fakat zuhur-ı fitneden habîr olduklarını ve kemmiyyet ve mikdar-ı ehl-i künye meçhulleri idüğünü tezkîr ve bu babda mütehayyir ve meslûbu'ş-suur kaldıklarını takrir eylemeleriyle oradan kal'a-yı atika pişgâhına azimet ile müşarünileyh hazretleri dahi mahall-i mezkûra ric'at buyurmuş olduklarından lede'l-mülakat işbu harekât mücib-i hadşe ve tesadûf eyledikleri havene ellerinde esliha ve tîşe göründüğü ve kendülerine su-i kasd ile tüfenk endâht ettiklerini ve

⁴² Yz FB 539/1'de sehven "istinkak" yazılmıştır.

⁴³ "Bir şey tamamen idrak edilemese de ondan hepten vazgeçilmez" manasında Arapça bir vecize.

⁴⁴ Yz FB 539/1'de derkenar: Nükte-i Latife. Neyreb akreb ve sa'leb vezinlerinde mezbûr canavarların sıfatlarına âkreb olan şer' ve nemime manasına ve Dimaşk ve Haleb kurrâsından birer karyenin namı olmak üzere kamusda muharrer olub vech-i tesmiye gayr-i mübeyyen ise de "karib olan köy kılavuz istemez" mesel-i meşhurunca hadise-i mündefa karye-i mezkûreden iyâb ve zehâb edenlere çare kapusu olan mahal-i mezbûrdan eylediğinden sebeb-i tesmiye aramağa pek de hâcet görünmedi.

maiyetlerinde bulunan delirân-ı zabtiye bunlara mukabeleten silah tutmuşlar ise de cem'-i kesir olduklarından rûgerdân olmadıklarını ve bu nâire-i nâgihân-zuhurun itfâsı levâzımının tedariki müzakeresiçün Şeyh Yaprak kışla-i hümayununda bulunan Ferik saadetlû Abdülkerim Paşa hazretlerine ve kadı-i belde efendiye ve âzâ-ı meclis ve sair icab edenlere âdemler gönderdiklerini beyan buyurdıkları sırada bazı kelâm deverânından sonra artık mahal-i mezkûrda ikamet her vechile müntec-i vehâmet olacağından kal'a-i mezbûrun muhafazasına cansiperâne takayyüd eylemeleri derûnunda bulunan karakol memuruna tembih-i ekid ile bâb-ı müşirîye avdet ve kışla-i merkumeyi zabt için muhâceme üzere bulunduklarını bi'l-istihbâr hemân azimet buyurarak bu fakir 70 kadar {merd-i} delir ile bi't-tevakkuf tamir-i duvardan bakıyye hayli ahcârı cem' etdirüb ve elden ele top dânesi gibi kapuların **[2b]** üzerine dizdirüb neferât-ı mevcudeyi tayin ve gürûh-ı {bugat-ı} gâret kasdıyla hücum ederler ise iş'âl-i tüfenk ve ilka-i senk ile ba'dehû yef'alüillâhi mâ-yeşâ⁴⁵ deyüb beraberce vüs'-i maddûru ifâ eylemek üzere telkin ve bunun üzerine kasem ü yemin ile ahvali ehl-i ihtilale medd-i enzâr ve kışla-i hümayun tarafından zuhur-ı emre intizar olundu.

O aralık emr-i mesbûka mebnî bazı âzâ-yı meclis kışla-i mezbûreye birer taraftan girerken müftü-i belde Takiyüddin Efendi bir gürûh-ı bâgiye tesadüf ederek azimetten men ve mütesellim-i merkumun konağına isâl ve bazı ahbâr-ı müdhîşe ile oradan kışla-i mezkûreye irsâl olunduğu haber alındı. Eziyet-i cânib-i eşkiya pîşvâları olan merkum Abdullah Bey ilkasıyla emvâle tâmi' ve mânend-i kilâb câli' olduklarından Gâvur Meydanı nam mahale pûyân olarak Hristiyan milleti menâzilini yağma ve biçareler vâveylâda iken kışla-i hümayun tarafından mahal-i mezkûr üzerine birkaç top endâht olarak çünkü gece olduğundan ve memleket karıştığından li-emâm-ı sûriş-engiz fark ve temyiz olamayacağından başka askerin killeli ve kavm-i Arab'ın kum gibi kesreti cihetiyle derûn-ı mahallâta biraz nefer indirilmiş olsa sâlimen avdetleri nâ-kabil ve cevânib-i erba'dan kışlayı ihâta eyledikleri surette pek müşkül olacağından nâçâr bu cemiyet ve hasarata cesaretlerinin sebebi sualiyle ızrâr-ı ibâddan feragat ve merâm ve maksûdlarını ifade eylemeleri mealinden ibaret tehdit ve nush-âmiz bir kıta buyruldu {istar ve lisan-ı aşinaları vesatatiyla tısyar olunarak} lisan-ı âşinâları vasıtalarıyla gönderilerek nihayet sabaha karib bu takrib ile tasalluttan el çektilmiş ise de arası birkaç saat mürûr etmeksizin çünkü ıyd-ı adha eyyâmı olmak ve nasıl ise gayet hafî ve muhâbereli bulunmak cihetiyle etraftan fevcâ fevc gelmiş ve gece ellerine mal geçmemiş **[3a]** olan urbân-ı yerlûden olan ehl-i fesad ve ihtilâl ile akd-i şirket ü bâl ve tekrar gâret ü gasb ve derûn-ı⁴⁶ {dört} kiliseyi ba'de'n-nehb ve s-selb ihrâk ile âteş-gede-i misâl idüb minvâl-i muharrer

⁴⁵ "Allah dilediği gibi hükmeder" manasında Arapça bir dua.

⁴⁶ YzB 196/2'de: Dört kiliseyi.

üzere ol hasarât vakt-ı asra mütemâdi olunca bu fitneye bâdî olan mütesellim merkûm [Abdullah] envâ'-ı temin ile ateş-i fesâdın ihmâdî müşarünileyh tarafından telkin ve kâin vesâtıyla eclâf-ı bî-insafın müstedâları olan kuranın ve nizama asker ahzının afvı ve patrik ve matrân-ı Hristiyanın bayramlarda vücûh-ı benâmî ziyarete gittiklerinde ve kendi eyyâm-ı mahsusalarında peşlerinde şekl-i⁴⁷ salib ref'inin ve hiçbir vakitte darb-ı nâkusunun ve civarı istihdamlarının menni ve verginin emlak üzerine istihsâli ve mütesellim-i merkumun intihâb edeceği adamın tüfenkçibaşı nasbı maddeleri mastûr ve meşâyih ve muteberân ve âzâ ve bendegân mühürleriyle memhûr ca'lî bir sened tanzim ve def-i şürûr ve rüyet-i umûr zımında iktizâ-yı vakt ile mütesellim-i merkum bâ-buyruldu diğer kaymakam tayin ve bâb-ı müşirîye isrâ kılındıktan sonra zâhiri adem-i emniyet bahanesi bâtnı tedârik-i âcileye mübâşeret maslahatıyla dört gün dahi vali-i müşarünileyh [Zarif Mustafa Paşa] kışlada beytûtet buyurdu. Ve keyfiyet Babialî'ye icabı vechile inhâ ve Kilis ve Ayıntab [Antep] ve Rumkal'a ve Reyhaniye kaymakamlarına cem' olunabileceği miktar nefir-i âm istishâb ve Haleb'e muvâsalata şitâb eylemeleri ve miktar-ı kâfi piyade ve süvari-i nizamiye ve başıbozuk askeri i'zâmı hususu Arabistan Ordu-yı hümayunu müşiri devletlû paşa hazretlerine ve Urfa'da ve Ayıntab'da bulunan tabur-ı piyade süvari-i nizamiyenin seyr ü seri ile isbâlleri kaymakam ve mirliva paşalara ve Aneze urbânının def-i gezendleri zımında etrafta ik'âd olunan sergerdelerin [3b] mevcud-ı maiyetleriyle sûrat-i avdetleri kendülerine iş'âr ve inbâ olundu. Ve bu fakir gündüzleri birkaç defa kalen ve kalemen müşârünileyh hazretlerine müracaat ve avdet ve istilâ'-ı tasnimât için görüşmek vesilesiyle odama gelen ve göz hapsine alan müteayyinân mâr-meşrebâne tehdidât-ı hikemiyye ile terkib ve ta'cin olunmuş tiryâk-ı te'vilât-ı lafziye arzına müsâberet eder idim.

Eyyâm-ı mezbûre mürurunda el-hain hâif mealince mütesellim-i merkum pâdaşları olan emmizâd-ı bed-nijâdî Mehmed ve Nebhân oğlu Ramazan Ağa ve bunlara benzer her birisinin 1000 kadar eşkiyaya sözü geçer on beşten mütecaviz rüesa ve zümre-i muutaassıbeden çend nefer gâh meşâyih ve ulema kışla-i hümayuna girüp güya itminân-ı ahali için bâb-ı müşirîye nüzul olunmasın suret-i israrda mukaddime-i kelâm-ı hiyel-endûd eylediklerinden ba'de küll-i makal Mısırlu zamanından kalmış olub mahfuz bulunduğu mahalden gâret eyledikleri âlât-ı harbiyenin tamamen teslimi ve emvâl-i menhûbenin istirdâdı ve kendü silahlarının çıkarttırılması taahhüd ve halef-i billâh ettirilerek vali-i müşarünileyhe nüzul ile letâifü'l-hiyel usulünü ihtiyar buyurdu. Zikrolunan kazalar kaymakamları ve sergerdegân yavaş yavaş Haleb'e takarrüb ettiklerinde lisan-ı cumhurdan olmak üzere mütesellim ve emmizâdesi merkumân eşkiya-

⁴⁷ YzB 196/2'de derkenar: Her beldenin istilâh-ı müteârife mahsus olub Dersaadet'te haç çekme derler. Salib ahâlisi Arab evleriyle ref'-i salib tabir ederler. Haç çekme demekten ise haç kaldırmak daha münasıptır. Her kemalâ bahz alel-fetun.

bed-maaş *gene hareket edecekler aman hâl yaman* diyerek gelecek nefer-i âmin iadelerini dermeyân ve asâkir-i nizamiyeden keff-i lisan ettiklerine kura maddesi olduğundan ahalinin ekseri yeksân ve müttehidü'l-lisan ve nefer-i âm ise Ekrâd ve Etrâk ve Türkmân ve sergerdegânın mevcut-ı maiyetlerinin biraz Urbân bulunmak hasebiyle bunların dahi mala tama'en vifâkları ihtimâlden gayr-i baid bulunduğu [4a] ve muallim askerin muharebe ve mukavemetleri ile gayr-i müretteb leşker-i muharibin kerr ü fer beyinde çok fark görüldüğüne ve mamafih yine fevâid-i muâvenetleri melhûz idüğüne binaen berren Şam-ı şeriften ve bahren Dersaadet'ten gönderilecek cünûd-ı zafer-mev'ud-ı nizamiyenin vürudlarına kadar işbu nefer-i âmin külliye vatanlarına ircâ' ve tefrikleri bi'l-müzakere tecviz olunamayub urbân-ı Aneze'yi nevâhi ve kurrâya tasalludan men-i memuriyetleri ve badehu iade olunacakları şayiasıyla bazı sergerdegân ve Reyhaniye Türkmânları tembihât-ı lazıme ile Haleb'e sekiz on saat mesafe mahallere alâ tariki't-tesvif ve tesvik ve tevkif ve Kilis ve Ayıntâb ve Rumkal'a takımlarının ricatlerine irâe-i ruhsat olundu. Vaktâ ki Şam-ı şeriften Şemdin Ağazâde Said Ağa ve Boşnak Ağa nam iki sergerde mevcut-ı maiyetleri başıbozuk askeriyile Haleb'e vâsıl oldukda yine mütesellim ve emmizâdesi mezbûrân nezd-i vali-i vâla-şâna gelüb lisan-ı ammeden olmak üzere bunların dahi iade olunmalarını derpiş ve envâ'-ı türrehât ile zihni tehdîş ettiklerinden *bir mahale tayin ve izâm olunur* kelamıyla cevap verilmiş ise de böyle 80 saat mesafeden mahsus celbolunmuş ve mukaddemce Baalbek tarafında yine kura-i şer'iyeye inkıyâd etmeyen zümre-i fesad ve ümerâ-yı inad muharebesinde bulunmuş asâkir şimdi yorgun yorgun mahal-i âhara sevk olursa hemân takarrüb eden nizamiyeyi kale alub onları dahi avk-ı kasd-ı fâsidinde olacakları kiraat-ı hâliye ile bi-zunun ve ol vakit rüesâ-yı eşkiyaya *siz nefer-i âmı istemiyordunuz, nizamiyeye sözünüz yoğ idi* denilse misal-i bukalemun televvün ile maslahat başka suret kesb edeceği rû-nûmun ve asâkir-i mevcude-i nizamiye ise güruh-ı usâta nisbetle kalil ve maazallahu teâlâ mukavemet ve tenkil olunamadığı ve kışlaya zafer buldukları takdirde müstaid-i fiten olan etraf ve eknâfi kendülerine bi'l-imâle sonra cânib-i [4b] Devlet-i Aliyye'den tedârikât-ı külliye ihtiyarı lazım geleceği ve tahsis-i bünyet-vedia-yı hâlikü'l-berâyâ olan mazlumînin vikaye-i mal ve canları için olub eşhas-ı şekavet-ihtisas dahi *bizleri reâyâyâ fedâ edecek* deyüb ehl-i zimmet ve sair ecnebi milleti o saat katl-i âm ile vükelâ-yı fihâm-ı saltanat-ı seniyyeye ilerüde mucib-i sada-i kavî olacağı vâreste-i delil olmasıyla doğrusu bu emr-i cesim bais-i ızdırab-ı azim ve ne vechile hareket olursa âkıbeti vahim görünüyor iken bâlâda beyan olduğu üzere erâzil-i merkume ettikleri gasb-ı emvâle kanaat etmeyüp Humusluoğlu Naum nam tacir-i muteber ve mazlumu peşin akçe ile hanesine lahm veren kasab-ı bî-rahm mânend-i ganem idam ve hayli nisvâna ve ebkârı sair liâm keşân-be-keşân birer mahale habs ve icra-yı meram ve istirham eden çend nefer Hristiyanı tume-i seyf-i hûn-âşam ettikleri halde terbiye-i

layıkları niyet-i mahzasında bulunanlara cenab-ı aziz zî-intikam-ı cünud-ı gaybiye ile muayyen olacağı evlâ'ün-nihaye gayr-i muhtaç-ı ifhâm olmakla müşarünileyh hazretleriyle bi'l-müşâvere mârû'z-zikr Şam nefer-i âminin mahal-i ahara izâmından sarf-ı nazarla hitâm-ı cilve-i takdir-i rabbü'l-âleme kadar kışla-i hümayunda ikamet ve ârâm olunmak üzere azim ve ihtiyat hazm olundu. Ve bir gün sonra Şam-ı şeriften iki tabur asâkir-i nizamiye-i şâhâne dahi geldi ve giriftâr-ı dâm-ı ihtiyâl etmek için bâb-ı müşirîye nüzul olunmasını suret-i ricada rüesâ-i aleyhimü'l-besâ ibrâm etmişler ise de kadı-i belde efendiye tezkire yazıldı ve tezkire-i mezbûrenin bi-ibâretihâ işbu mahale tahriri münasib görüldü.

Bade'l-Elkab

Malum-ı fâdilâneleri olduğu vechile zuhur eden ihtilal üzerine meşâyih [5a] ve sâdât ve muteberân-ı belde iltimâs ve vesâatlarıyla ahaliye rey verilerek hâdis-i vâkia kaza-i cürm nev'inden olduğu bazı müsted'iyât-ı ahaliye müsaade ve şefkat-i seniyye-i şâhâne şâyân buyurulması hususu derbâr-ı şevket-karara bâ-mahzar ve mazbata inhâ olunmuş ve tarafeynden ahd ü peymânı ve şurut-ı malumeyi hâvî sened alınarak daire-i mahsusamıza nüzul birle kavas ve daire halkının eslihası çıkarılmışıdi. Beyana hâcet olmadığı üzere on günden berü ahalinin ekseri esliha-i mütenevvia iştirâ ve tamiri ve barut imaliyle uğraşmakta olub etraftan ve Şam-ı şeriften gelmiş ve gelmekte bulunmuş olan asâkirin haric-ez-şurut-ı sened küll-i yevm iadeleri suretini bi'l-vasıta taraf-ı senâverîye haber göndermekte ve hususiyle millet İseviyeyi bu etvâr ile temin edemeyüb onlar dahi nâçâr hanlara nakil eylemekte ve ayak takımı ehl-i ırz⁴⁸ aralarına sokulmakta ve geceleri piştov endâht ve mahal mahal cemiyet etmekte olduklarından bu suretler ez-her-cihet uûcib-i adem-i emniyet olduğu derkâr iken savb-ı hulûsvarîden müstelzim-i tavahhuş olmamak için bunlara bir şey denilmemekte ise de iki gece ol mukaddemce celb olunan başıbozukların iade olunduklarına kanaat etmeyüb tekrar ikaz-ı fitneye vesile olmak üzere Şam-ı şeriften vürud eden başıbozuk için kıyl ü kal artmakta olarak gelen askerin iadeleri ise li-mûlahazatin cânib-i hükûmete ve memurîn-i saireye müstevcib-i mesuliyet-i şedide olacağına ve bir de öte taraftan bir hareket-i mütecavizâne vukua gelmedikçe taraf-ı hükûmetten 150 bin asker mevcut olsa bile bunlara evveleminde su-i muâmele icrası usulü-i nizam [ve] müessese-i Devlet-i Aliyye'ye muvâfık olamayacağına binaen bunlar her halde emin olmaları iktiza eylediği halde alınan haberlere göre tammü'l-akl olmayan eşhâs tevarüd-i askeri bahane ederek yine bağteten cemiyet idüb bu defa daire-i mahsusamıza [5b] muhâceme sadedinde bulundukları ihsâs olunmuş ve sonra izzetlü Abdullah Bey'in nasihatını kabul etmeyecekleri dahi anlaşılmış ve öyle bir

⁴⁸ Yz FB 359/1'de "ırz" kelimesi yoktur.

hadise-i cedide zuhurunda mir-i mumaileyh sual olunsa önü kestirilemedi diyeceği bedîdâr ve *ilâc-ı vâkıa pîş ez-vuku-ı bâyed kerd*⁴⁹ kazıyyesi dahi nezd-i ehl-i basirette âşikâr bulunmuş olduğundan bari bunların bir su-i niyetleri var ise vebali bizde kalmamak yani birtakımı saraya cemiyet ile gelüb ve bir güruhu avarelik sâir gâret olunmadık mil el hanelerine dönüb bizi bahane edememek için dün gece senâveriniz kışlada bulunmağı münasib mülâhaza eyledim. Ve hamdullahi teâlâ söz anlayan ahaliyw mucib-i intibâh ve neşrettikleri erâcif yani bunları bu gece harb edeceğimiz tefevvühâtı hiçbir ses olmadığı cihetle bertaraf olarak leyâlî-i saireye nisbetle av av-ı killâb bile kalil olub herkes rahat-ı nâim olduğu bî-ıştibâhtır. Feemmâ saraya nüzulümüz min-küllî'l-vücuha emniyet-i kâmileyi müeddi olacak surette mukaddemki misüllü meşâyih ve sâdât-ı kirâm ve muteberân ve eşrâf-ı belde câniblerinden sened-i kavî alınmasına muhtaç idüğünden senâverleriyle burada mülakata atf-ı inân-ı himmet buyurmaları siyâkında tezkire-i muhlisî tahrir ve tesyir kılındı.

Bunun üzerine rüesâ-yı eşkiya metanet-i menzil ve mevâlarına istinaden ve ibtidâ hareketlerinde bazı zevât ve zabıtân-ı askerî taraflarından muharebe olunmak rey olundukda kuvve-i mevcude ile cumhur-ı memlekete galebe ve muzafferiyet emr-i meşkûk olduğundan vehâmet-i âkibeti mülâhazasıyla vali-i müşarûnileyh müdafaadan udûl buyurdularına iğtirâren kadı-i mumaileyh ile mütesellim merkûm ve rûfeka-i şekavet-mevsûmlarından bazıları kışla-i hümayuna gelüb diğerleri huzle-i saireyi iğvâ ve bunlar tevkif olunur ise **[6a]** tasavvurlarını icra kasdında olduklarından mukaddemki taahhüdleri vechile esliha-i mirîye ve emvâl-i mağsubeyi istirdâd ile beraber nizamiye ve gayr-i nizamiye asâkire müdahale olunmak ve silah çıkarılmak üzere be-tekarrar bir sened-i kavî tanzimi teklif olundukda başları lâıyk-ı dâs⁵⁰ idüğüne kendü elleriyle işaret eder gibi ale'r-res dediler ve beyinlerinde karar vermek için cehennem olup gittiler. Lakin bunlar beher yevm ve leyl pür-çemende-i tohm-fişân-ı fiten⁵¹ iken tanzîm-i senedde betâet ile bazıları encümene gelmekten mücânebet ediyor. *Bugün yarın terkim ve takdim olunur* diyerek imrâr-ı evkat ve etrâf-ı kurra ve kasabât ahalisini muhaberât ile iğfalât sadedinde oldukları istihrâc olarak bu hilelerinin artık kesâd-ı revacı zamanı hulûl eylediğine ve rüesâ meydanda kalur ise sonra mülken ve milleten bir dâhiye-i vahiyâ peyda olacağı emr-i gayr-i meçhul bulunduğuna binaen mütesellim merkum ile rûfekasından hazır bulunan eşhâsa bâb-ı müşirîde âzâ-yı meclisten cânib-i Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı ubûdiyet ve ihtisas eden Şerifzâde Yusuf Bey ve Şerif Bey ve müftü efendi, *Vali paşa hazretleri senedi sual ediyorlar. Birlikte kışlaya gidelim orada tanzim yahud imhâl edelim*. Sohbetleri sırasında evvelce olunan tertib üzere bâb-ı

⁴⁹ "Bir hadisenin ilacı olay vuku bulmadan önce gerektir" manasında bir Farsça söz.

⁵⁰ Yz B 196/2'de derkenar: Dâs: alet-i hasardır.

⁵¹ "Gece gündüz çimenlikte fitne tohumları saçan" anlamında Farsça bir söz.

müşîrîde bulundurulmuş Binbaşî Timur Ağa nâm merd-i cesur, *Kışlada daha güzel sened yapılır. Bu mecliste bulunanlar mühürlesün badehu sairine temhir ettirilür.* Hay hay olur diyerek hemân üslub-ı hâkimâne ile kaldırılıb kışlaya getirüldükten sonra vuku bulan cenk ü cidâl ve avn-ı rabb-i nasîr ile müyesser olan galebe ve zafer ahvalini şâmil taraf-ı vâli-i müşarünileyhden tesvid-i fakir ile tastir ve Tatar-ı mahsus ile Babialî'ye tesyir kılınan tahrîrâtın tetmim-i beyân vukuat-ı Haleb zımında bu mahale bir suretinin terkimi enseb göründü.

[6b] SURET-İ TAHRİRÂT⁵²

Hazret-i rabbü'l-müteal velinimet bi-minnetimiz padişah-ı farukî-hısâl efendimiz hazretlerini mâ-teâkübül eyyâm ve'l-leyâl ehl-i hılâl ve ihtilal üzerine her halde galibiyet-i külliye ve umumiye ile serir-i madelet-masir-i cihandârîde münşerihü'l-bâl ve idrak olunan sâl-i cedidi nice nice gürûh-ı bâgî vü tâgî izmihlâlîne delil ve hayrû'l-fâl buyursun âmin.

Geçen posta ile takdim olunan arıza-i çâkerânemde ve melfûf bulunan tezkire suretinde beyan olunduğu vechile etvâr-ı eşrârdan bağteten zuhur edeceği teferrüs ve ihsâs olunan uygunsuzluğun vizir ü vebâli kendülerinde kalmak için bazı teminât-ı şifahiye ile beraber şöylece kışla-i hümayuna azimet olunmuş ve giriftâr-ı dâm-ı ihtiyâl etmek garezîyle nezd-i çâkerîye gelüb tekrar derûn-ı şehre nüzul-i bendegânemi rica eden zümre-i hâsirîn sened-i kavî tanzimi vesâyâsıyla iade kılınmışîdi. Ancak bunların kânun-ı derûnları ateş-i fitne ile müştail ve reis-i iblis-enisleri hain-i devlet ve millet olan Abdullah Bey ve emmizâdesi kendü tayinleri için her gûna sihr ü fûsun ile mütevaggıl olduğundan itâ edecekleri senedi terkimde bir günlük metanet daha arttırmak sevdasıyla imrâr-ı vakt eylemekde ve *Mühürleyecek adamların cümlesi kapuya gelmiyor. Bazısı mahkemeye gideriz diyor* diyerek hemân bir tarafını ayaklandırmışîdi. Tasminde iken kendüsü ve kuvvetü'z-zahr olan Nâsır Ağa ve Hâşim Ağa ve Katırcı Bekir Ağa nam eşhâs-ı şekâvet-ihtisas kaide-i dûrendişîye tevfikân mukaddemce olunan tedbir vechile âzâdan izzetlû Yusuf ve Şerif Bey bendeleri ve faziletlû Müftü Efendi ve sairî birlikte olarak sened maddesi müzakere olunmak için şehir-i hâlin gurresi olan salı günü [6 Kasım 1850] vakt-i asirde ihtiyâten kapuda bulundurulmuş binbaşî hamiyetli Timur Ağa kumandasında bulunan asâkir-i nizamiye [7a] ile kışlaya celb esnasında uşakları bir aralık savuşub hele ne hal ise bunları kışlaya isâl birle sebeb-i tehir-i sened sual olunmağa başlanur başlanmaz fitne-i fitene manend-i cerad kışla tarafına her cânibden şitâb ile kendülerini kebab edecek ateş-i kahrı iş'âl eylediklerinden ve nush ü pend kabul etmediklerinden bu defa dahi bunlara sükût olunması ve tekrar birtakım aceze-i mazlumînin {bunların} erlerinden ah u eninde kalması

⁵² Zarif Mustafa Paşa'nın Babialî'ye gönderdiği bu belge Osmanlı Arşivi'ndedir. Bkz. BOA, İ.DH 222/13185 lef 9.

hamiyet ve şefkat-i cenab-ı zıllullâhînin min külli'l-vücuha muhalifi ve lasiyyemâ bismillah⁵³ ve lev lâ def'ullahin nase ba'dahum ilâ ahire⁵⁴ nass-ı celiline menâfi olduğundan taraf-ı şer'-i şeriften verilen mürâsele üzerine artık avn ü nasir hazret-i mülkü'l-kahhara istinaden ve imdâd-ı ruhaniye-i ashâb-ı hayrül-berrîyeye itimaden saye-i satvet-vâye-i cenâb-ı mülkdârîde mevcut bulunan kuvve-i askeriye ile def-i gâile-i hâileleri zımnında vakt-i mezkûrdan bitesüye kadar imal-i esliha bi'l-ibtidâr bunların birtakımı cevâmî-i şerife minarelerine ve haneleri damlarına çıkub kurşunu yağmur gibi yağdırmağa başladıklarından ve mahalleleri ayruca olarak içlerinde ehl-i ırz menâli olmadiğundan kışla pişgâhından kal'adan dahi iş'âl-i tob-ı ra'id-üslûb ile biraz yıldırılmış ise de ol gece kûçe ve pazarı taş ile metris olarak ve mecra-yı âbî sed ederek ve mâr gibi zir-i zeminden dahi cebehâneyi lağma almak hıyanetiyle beraber ale's-sabah yine icra-yı melanete ictisâr edüb berü taraftan ümera ve zabitan-ı askerî dahi takım takım kışladan taşra tertib ve münasib mahallere tesrîb olunmuş ve çünkü ebniye-i Haleb seng-i sulbden olarak bir menzil bayağı bir küçük kal'a gibi olduğundan ve bütün mazgal açılmış idüğünden onlar verâ-yı duvardan görerek atub ve doğrusu saadetlü Ferik Abdülkerim Paşa hazretleri bendeleri kışlada ve Mirliva izzetlü Hüseyin Paşa kulları sair zabitan ve süvari ve piyade şüc'ân-ı nizam-ı seriye-intizam ile taşrada ve başıbozuk dilaverleri **[7b]** ilerüde gerüde basiret üzere davranub ve bulabildikleri ferceden ve dam üzerlerinden cesurâne ve müstakimâne içlerine girüb akşama değin pazâr-ı kârzâr bu suretle güzâr etmiş ve ferdası yani mukaddemce onların z'um-ı fasidelerince birtakım aceze-i reâyâya gâsıblıkla galib oldukları perşembe günü kezâlik vakt-i tulû'dan asr-ı evvele kadar imal-i âlât-ı nâriyeye mübâşeret olunub ve asâkir-i nizamiye ve başıbozuk esvâk metrislerini bozarak merkum Abdullah Bey'in gayet menî' olan konağına hücum ve alamet-i nikbeti olan alem-i şekavet-mürtesimi ahz ile konağı ihrak idüb ve oradan firar ü tahassuun ve firar eyledikleri sair mahallere nasru'n-minallahi Allah Allah zembemesiyle şîr-i zebân {gibi} hamle ve hanelerini süzân ederek külliyyen yüzleri döndürölüb menzil-i âhirleri olacak kabristan üzerinden ve kelb misali sokak aralarında hâric-i şehre müteferrik se yuhzemul cem'u ve yuvelluned⁵⁵ âhirihî serî mütehakkık olmuş ve mezkûr bayrak Şeyh Yaprak Kışlası'na *padişahım bin yaşa* nara-i beşâret-behresiyle

⁵³ Bihi şeklinde kısaltmayla yazılmıştır.

⁵⁴ Bakara Suresi, 251. Ayet: Allah'ın izniyle onları yenilgiye uğrattılar. Davud, Calut'u öldürdü. Allah, O'na güç hikmet verdi. O'na dilediğinden öğretti. Eğer, Allah, insanların bir kısmını bir kısmıyla savmasaydı, yeryüzü bozguna uğrardı. Ancak, Allah bütün âlemlere karşı sınırsız lütf sahibidir (<https://acikkuran.com/bakara-suresi/251-ayet-meali>, Erişim Tarihi: 06.08.2025).

⁵⁵ Kamer Suresi 45. Ayet: Se yuhzemul cem'u ve yuvelluned dubur. "Yakında o topluluk bozguna uğrayacak ve darmadağın olacaklar" (<https://acikkuran.com/kamer-suresi/45-ayet-meali>, Erişim Tarihi: 18.08.2025).

getürülmüş ve derhal yüzden mütecaviz eşrâr ele geçirülmüş ve işbu gâlibiyete teşekküren zebh-i karâbîn ve ibraz-ı gayret ve şecâat edenlere saye-i makderet-vâye-i hazret-i şâhânede derecelerine göre seyf ü saat ve şal ve altun itâsiyla taltif ve aferinleri icra kılınmış ve habis-i merkumun ikad-ı fitneye cesaretinin sebebi ve keyfiyeti leffen takdim olunan meclis mazbatasında tafsilen yazılmış ve emmizâdesi olan bed-nijâd mecruh olarak birkaç nefer avenesiyle ele geçmemiş ise de inşallahu teâlâ onların dahi ahz ü girifti memul bulunmuş ve şu gâile hayli kuvveye muhtaç iken hamd olsun tez elden cem' ü tahaşşüd ettirilen gayr ez zabîtan ve memurîn üç bin miktarı asâkir-i nizamiye ve saire ile böyle müttehid ve yeksân ehl-i fesad ve nifak ile bî'l-muharebe müyesser olan **[8a]** fevz ü zafer mahzâ tâli'-i meyâmin-metâli'-i cenâb-ı padişahî ve teveccühât-ı kudsiye-i vekâlet-penâhîleri semere-i celilesi olduğundan izdiyâd-ı eyyâm-ı ömr ü şevket ve iclâl-i hazret-i cihandârî ve imtidâd-ı eyyâm-ı übbebet ve ikbâl-i veliyyü'n-nia'mîleri duavât-ı hayriyyet-âyâtı tezkâr ve işbu gûna izmihlâl-i ehl-i ihtilâli tebşiren işbu ariza-i çâkerî terkimine ibtidâr ve hin-i muharebede vuku bulan vefeyât ve mecruhînin bir kıta pusulası leffen tesyâr olunmuş ve zümre-i hâsirînden tedmîr olunanların eğerçi defterce miktarı henüz bilinmemiş ise de esvak u pazarda ve derûn-ı menâzilde yatan bekiyyet-înler(?)⁵⁶ ale't-tahmîn binden mütecaviz idüğü haber verilmiş ve hususât-ı sairenin dahi inşallahu teâlâ himem-i aliyye-i vekâlet-penâhîleri ile matlûb-ı âlî vechile icrasına muvaffakiyet eltâf-ı mâlâ-nihaye-i rabb-i izzetten niyaz olunmakta bulunulmuş olmağla ol babda {ve her halde}. Fi 4 Muharrem Sene 267 [9 Kasım 1850].

Rûz-ı zafer-bürûzun ferdası günü tahrirât-ı mezkûrede henüz ele geçirilemediği mastur olan Mehmed ve Ramazan Ağa nam hüsrân-encâmın ihtifâ eyledikleri mahallerden ne keyfiyette ahz olunduklarını mübeyyin makam-ı vekâlet-i mutlakaya kezâlik hâme-i abd-i kemîne ile tenmik olunan diğer tahrirât-ı mahsusa dahi makama muvafık mütalaa olunmasıyla tezyil olundu.

SURET-İ TAHRİRÂT

Avn ü nasr-ı rabbü'l-celil ve teveccühât-ı fevz-âyât-ı padişah-ı zafer-delil ile Haleb'in ehl-i fesadı tenkil olduğu Tatar-ı mahsus ile takdim olunan ariza-i mufassala-i bendegânemden ve melfuf ve mazbatadan malum-ı sâmi-i veliyyü'n-niamîleri buyurulacağı derkâr olub ancak muayyen-i ehl-i fitne ü fesad ve mühin-i devlet ve hain-i aceze-i ibâd olan mütesellim Abdullah Bey nam şaki-i mâderzâdın emmizâd-ı bed-nizâdı Mehmed Ağa ve avane-i benâmından Ramazan Ağa ve bunlar misüllü daha çend nefer ervâh-ı habise hîn-i

muharebede ele getirilememiş ise de merkur Mehmed Ağa [8b] mecrûh olduğu halde Sardinya ve Ramazan Ağa Fransa konsoloshanelerinde ihtifâ üzere idüğü bi't-tahkik gönderilecek zabıtâna terfikan taraf-ı bendegâneme izâmı zımında konsolos-ı mumaileyhimâya müzekkereler tenmik olunmuş ve Sardinya konsolosu nezd-i çâkerime gelüb merkur Mehmed Ağa fi'l-hakika yanında idüğü ve teslim edeceğini taahhüd eylemiş ve Fransa konsolosu tarafından vürüd edüb leffen irsâl olunan cevapname suretinden müstebân olacağı vechile *merkur Ramazan Ağa bizden gitti* demesine itimad olunmayub kaçılıryası celb ve ifadât-ı icabiye ile elân konsoloshanede bulunduğu anlaşılab bazı teminat ile gece saat dörtte kaçılırya-i merkur beraber olduğu halde memurlar ile getirülmüş ve işbu iki hıncırın ibtidâ mil-i İsevîye menâzil ve kiliselerini yağma ve ihraklarına sebep-i müstakil oldukları derkâr iken bozgunlukta bu tarafa dehâlete havf ederler ise bari çöl ve urbân içine firarı tasavvur etmeyüb de böyle ihanet eyledikleri milletin mezhebdâşları cânibine dehâlet etmeleri eğerçi ele getirülmeleri hikmet-i hafiyesine mebnî imiş denilebilir ise {de} namus-ı İslamiyet'e muhal ve ne derece hamiyetsizlik idüğü vâreste-i delâil görüldüğü misüllü konsolos mumaileyhin dahi evvelen inkâr ve ihfâ, saniyen envâ'ı taallül ile nâcâr teslimi câ-yı istiğrâb ve Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devamın Halep gibi beldesi şu Beriyyetüşşam'ın tasavvur-ı âyinesi üzerine bu makule sahâbet-i hafiye ve celiye ile ara sıra böyle harab olduğu nezd-i dehayk-aşına-yı vekâlet-penâhîlerinde bî-irtiyâb olarak her halde arazi-i İslam'ın fûsun-ı erbâb-ı mekidetten masun olması duavâtı tezkâr bulunulmuş olmağla ol babda.

İşbu muzafferiyet mucib-i mahzuziyet-i hazret-i şâhâne olarak cevaben Babialî'den [9a] vürüd eden emirname-i sâminin sureti dahi bu sırada teyemmünen sebt olundu.

{SURET-İ EMİRNÂME-İ SÂMÎ}

Bade'l-Elkab⁵⁷

Halep ahalisi eşkıyasının be-tekrar vukua gelen harekât-ı bagiyâneleri üzerine saye-i kudret-vâye-i hazret-i şâhânede ne suretle düçar-ı kahr ü tedmîr oldukları ve erbâb-ı fesada muâvenet için Halep civarında mütehaşşid olan urbân eşkıyası dahi savlet-i küh-endâz-ı cünûd cenâb-ı mülûkâneye mukavemet

⁵⁷ Derkenar: Ahz-ı girift olunan rüesâ-yı eşkıya esamisi: Mütesellim Abdullah Bey. Emmizâdesi Mehmed Ağa. Bünhân oğlu Ramazan Ağa. Hâşimzâde Hâşim Ağa. Katırcı Bekir Ağa. Mükânisoğlu Nâsır Ağa. Haleblioglu Osman Ağa (merkur mukaddemâ Hurşid Paşa zamanında vuku bulan hadiseye sebep ve bâdî ve reis-i zümre-i fesadı olan şahs-ı meşhurun oğludur). Tabbâloğlu İbrahim Ağa. / Hacı Kasım bin Mehmed Ali. Cedidoğlu Yasin. Hacı Ahmed Kasab. Ebu Arrac meşhur (vacibü'l-ezan). Mehmed Bâz ve Ağa mütesellim merkurun hâzinî Halef Ağa ve ibn-i Aziz ve gayruhum.

edemeyerek muuzmahil ve perişan olub Abdullah Bey habisinin ve rüfekası olan rüesânın dahi ele geçirildiği ifadesine ve bu maddede ibraz-ı hüsn-i hizmet eden bazı memurînin âtîfet-i seniyyeye mazhariyetlerine dair birbirini müteakiben tevârüd eden çend kıta tahrirât-ı behiyyeleri meâl ve mezâyâsı ve melfuf mazbata müeddâsı rehin-i ilm-i senâverî olduktan sonra hâk-i pâ-yı âlf-i hazret-i padişahîye lede'l-arz manzûr-ı şevket-mevfûr-ı cenâb-ı tâcdârî buyrulub ne suretle ise vak'a-i mezkûre bidâyet-i halde hayli alevlenmiş ve ol vakit teskin kılınamamış ise de sonradan bu suretle davranılıb ahali-i merkumenin tedib ve terbiyeleriyle gâile-i merkumenin indifâ'ı emrinde vâki' olan mesai-i cemile ve gayret-i behiyye-i düsturîleri mucib-i mahzuziyet hazret-i şehinşâhî olmuş ve hakk-ı vâlâlarında teveccühât-ı aliyye-i cenâb-ı mülûkânenin tekidinii istilzâm eylemiştir. Ve iltimâs-ı atûfleri vechile memurîn-i mumailayhimden Reyhaniye Kaymakamı izzetlü Ahmed Bey'e rütbesine ve Kilis Kaymakamına dahi kapucubaşılığa mahsus nişanlar itâsı ile Nüfus Başmukayyidi Mahmud Efendi'ye dahi hâcelik rütbesi tevcihine müsaade-i mekârım-âde-i hazret-i şehriyârî şâyân buyrularak mucibince icabı icra kılınmış olduğu ve muahharan savb-ı atûflerine iş'âr kılındığı vechile Haleb vukuatının derece-i evvelisi burada işidildikde ittihâz olunan tedâbir-i âcile sırasında icab-ı [9b] maslahata mebni Haleb Valiliğinin tebeddülü dahi icra olunup devletlü [Kıbrıslı] Mehmed Paşa hazretleri refakatına verilen asâkir-i nizamiye-i hazret-i padişahî ile bundan evvelce ol tarafa azimet ederek şimdiye kadar oraya vâsıl olmuş olması melhûz olduğuna ve vukuat-ı mezkûrenin tamiriyle âsâyîş-i memleketin istikrarı için yedine verilen talimat ahkâmını icra eyleyeceğine binaen zat-ı vâlâları dahi kendüsüne lazım gelen malumatı verdikten sonra bu tarafa avdet eylemeleri lazım geleceği beyanıyla şukka-i senâverî terkimine ibtidâr olundu.

İSTİTRAD⁵⁸

Tevarih-aşına olan ezkiyâya ruşenâdır ki bir kavmin usâtını terbiyeye irade-i ilahiye taalluk etdikde evveller bende-i fikr-i hikmet-hafiyesi yani vakt-i merhunu hululüne kadar zümre-i fâcirenin terfî ve aliyyesi basr-ı basiretlerine perde-i gaflet ve hudud-ı meşruayı tecavûze medar-ı cesaret olarak badehu şîr-i adalet ve gayret-i rabb-i izzet zuhur eder. İşte Haleb eşkıyasının dahi ika'-ı fitneye tertib ettikleri mukaddemât ve beynlerinde cereyan eden şu beraye-i muhaberata kimesnenin muttali' olamaması yahut ahali-i beldeden bazısının vukufu olub da kable'l-vuku ihbar ve ihtar edememesi ayn-ı isabet addolunur. Zira evvelce malum olmuş olsa etraftan kuvve-i kâfiye celbine ve sur-ı sair tedarikine teşebbüs olunmak lazım gelüb bu dahi kıraat eylemek fasidenin meczumları olarak vukua bahanesi olduğundan herkese dokunarak ibtidâ kal'a

⁵⁸ Bu kısım diğer nüshalarda en sona konulmuştur.

ve kışlayı ve mühimmatı zapt ve mevcut olan asker ve memurîni idam ile kendülerine miknet-i zaide gelür ve maslahat âcilen ve aslen cesamet kesb eder idi. Lakin bağıteten hareketleri bâdî-i emirde cümleye mucib-i dehşet ve müstevcib-i mümaşât olduğu misillü kendüleri dahi ettikleri ihanetten bi't-tabî düçar-ı haşyet olarak *Acaba bizim halimiz nice olur ve gasb ettiğimiz emvâl elimizde kalur mu?* diyerek min tarafullah kalb-i fâsidlerine telaş ârız olduğu halde iğne yutmuş kelb gibi çaresiz muarız olduklarına ve infâ-i beyan olunduğu üzere bunların evvelan tîr-i kaviyyü't-tesir beddua-i zuafâyâ nişan badehu şimşir-i kahr-ı ilahi ile makhûr ve perişan olmalarına irade-i ezliye taalluk eylemiş idüğüne binaen esma-i mütteka ile ahkâmını bi'l-icra ulüvv-gir ve reşide-i felek-esir olan ateş-i serkeş-ihtilal rehin-i intifâ oldu. Lâ raddül kadaihi(?)⁵⁹

{BAZI AHVAL VE MÜLAZAHÂ-İ İSABET-İŞTİMAL}

Suret-i muharrire vechile rüesâ-yı merkume kışla-i hümayuna celb ile kıtal ve harb vuku bulduğu Salı günü Birecik Kazası ahalisinden birtakım sebük-mağzân dahi ref '-i livâ-yı isyan ile karantinahaneyi gâret ederek Ayıntab'da ve Rumkal'a'da bir güruh-ı etrâk-i bî-idrâkin *reâyâyâ isâl-i hasarât edelim* diyerek bî-pâk-i envâ'-i türrehât eyledikleri zikrolunan kazalar kaymakamları taraflarından üç gün sonra vârid olan tahrirâtlardan münfehim olduğundan eğer ol vehlede Haleb'de bilâ fikr ü rüyet-i hareket ve müdafaaya mübaşeret olunmuş olsa idi ihtilal ve mefsedet mahal-i saireye sirayet ile turuk-ı def' ve kam'-ı mesdûd ve killet-i kuvvet cihetiyle nice vehamet ve şenaat meşhûd ve belki Beriyyetüşşam'ın ta Medînetüsselâm Bağdad'a kadar şiraze-i nizam ve asayiş müy-i nirengi gibi be-ceyş-i nümûd olacağına zikrolunan Birecik ahvalinin delaleti ve mukaddemki ale'l-âmiyâ re'y-i mukabeleden vali-i müşarünileyhin sarf-ı nazar ve vakt-i mukaddere talikan tehir-i tedbirlerinin isabeti tahakkuk eder {ve} hususiyle hengâm-ı pür-hâş ü iktihâmda üç binden ziyade asâkir-i nizam ve sair şecaat-i besâlet-ittisâm layenkatı' top ve tüfenk ile akdem-i ikdâm üzere cesurâne müdafaa eyledikleri halde [10a] yevm-i mezkûrda vakt-i asırdan Perşembe günü ezân-ı asrîne kadar zümre-i bagiye {makhûre} musırrâne mukabeleye kıyâm gösterdikleri dahi bu müddeâyâ güvâh olur cumhur-ı makhûr ile asâkir-i mansur der-cenk ve hûn-ı fâsid-i ehl-i nifâk ile esvak-ı ateş-i seyyâle-renk iken baht ü tâlî-i meyamin-metâli-i hazret-i hilâfet-penâhîye tefe'ülen istisâl-i ehl-i ihtilale mübâşeret ile inşallahü'l-kadr kahr ü tedmirleri ağleb-i memuldür mealinde vesâyâ-yı sairedir. Haleb'e tâbi eyalet olan kazalar kaymakamlarına taraf-ı vali-i müşarünileyhden abd-i fakir maiyetimde

müstahdem Kâtib Sadeddin Efendi ile tahrirât-ı mahsusalar tahrir ve bazı mülahazaya mebnî yani tahrirâtların hemân itâresi müsta'id-i fesad olanlara kable'l-istima' keyfiyetin esmâ' ve ihbarıyla mecnuna taş ihtarı kabilinden olur mütalaasıyla bi't-tehir hîn-i zaferde bi havlillâhi'l-kerim mağlubiyet-i eşkiya müyesser olduğu mezkûr tahrirâtlara tahşiye ve terkim olunarak alâ-cenahü'l-isticâl irsâl olundu. Ve bunun üzerine ânifen beyan olunduğu vechile Birecik ahalisinin büyük ve küçüğü hareket-i sâbıkalarından pişman ve *acaba bize ne muamele olunur* tefekkürüyle hayran ve etraf-ı kurâ urbân-ı lerzân oldukları çend rûz sonra tevârüd eden şukkalardan nümâyân oldu. Ve çünkü ahali-i Haleb pür şûr ü şegab ve ebniyesi senk-i sulb olarak mukaddemâ Hurşid Paşa zamanında ve ondan sonra nice nice meşak u taab çekilmiş vülât-ı izâmın ekseri müdârât ile geçinmiş bir şehr-i meşhur ve tebâyi'-i halk erâcife meyyâl bulunmuş olduğundan hâdis-e cedide-i mündefiadan dolayı neşrolunacak ekâzib-i muvahhişe ve müdhîşe ezhâna müstevcib hadşe olmamak için keyfiyet-i vâkia Urfa ve Sivas ve Ankara ve

Kürdistan ve Harput ve Musul ve Revanduz ve Bağdad ve Basra ve Erzurum ve Hakkâri ve Trabzon ve Adana ve Konya ve Kastamonu ve Bursa ve Aydın ve Kudüs ve Sayda ve Humus ve Hama ve Anadolu ve Irak ve Arabistan ordu-yı hümayunları müşîrân ve vülât-ı zîşân ve mutasarrıfın-i ubudiyet-nişânları [10b] hazerâtına dahi kavâim-i muvazzaha tesyiriyle tebşir olundu.

SURET-İ KAİME

Şimdiye kadar mesmu'-ı vâlâları buyurulmuş olacağı vechile Haleb'in eşkiya takımı kura bahanesiyle ıyd-ı adhânın üçüncü perşembe gecesini [13 Zilhicce 1266-17.10.1850] bade'l-işâ Bâbü'n-Neyreb aleyhi nikbetü'r-rab tarafından bağteten ayaklanub karakolhaneye hücum ve üç neferi cerh ile Gâvur Meydanı denilen milel-i İsevîye hanelerinden 250 kadar menâzili yağma ve dört kiliseyi bade'l-garet ihrâk ve çend neferini idam ve Süryani {milleti} matrânını cerh eylediklerine ve bunlar çokluk ve askeri azlık ve üzerine varılsa mahallât arası ve taş binâsı olduğundan ve kura maddesi olarak cümlesinin yeksân ü vifâk olacaklarından mukabele ve tenkilleri müşkül ve mazallahu teâlâ kışla-i hümayun ve kal 'ada mühimmat-ı külliye bulunduğu zafer bulurlar ise hal diğergüne olacağı vâreste-i delâil görüldüğüne binaen imal-i letâifü'l-hayl ve lazım gelenler ile bi'l-müzakere reis-i iblis-enisleri olan Mutesellim Abdullah Bey ve emmizâde-i bed-nizâdı Mehmed Ağâ ve sair avanesi der-ân-ı hal temîn ve teskin-i nâire-i fesada bakmaları icabı vechile telkin ve taraf-ı âcizîden kaymakam tayin kılınarak vülâta mahsus daireye nüzul ve tedarik-i âcileye teşebbüs olunmuştu. Ancak eşkiya gittikçe tavr-ı âhar peyda edüb beher akşam meyânelerinde neye işaret ise birer el sesli tüfenk endâht ve kezâlik yatsudan sonra dârü'n-nedvelerinde cemiyet ve dernek eylediklerinden ve bu suret Şam-ı şeriften vürüd edecek askerin iadesi serriştesiyle kâin büyüklerinin rızası

olmayarak ayaklandırub lede's-sual söz anlatamadık diyeceklerinden ve hamdullahi teâlâ kuvvet-i kalb hâsıl olacak mertebe-i nizamiye ve başıbozuk tahaşşüd ettirilmişiken bunların be-tekrar birtakım aceze-i melhufni **[11a]** ızrârlarına zimet-i hamiyet-i Devlet-i Aliyye bir vechile kail olmayacağından vizr ü vebâli kendülerinde kalmak üzere şöylece kışla-i hümayuna azimet ve beytûtet ve ferdası günü sebebini suale gelen rüesâ-yı malumeye meşâyih ve sâdât ve muteberân-ı memleket ile bi'l-müzakere fukara ve reâyâ min küli'l-vücûh emin olacak surette tekrar bir sened tanzimi ve ayak takımından hareket-i mütecavizâne olunmadıkça askeri tarafından karındaş muamelesi etdirileceği ifade ve vasiyet kılındığı halde sened-i mezkûru tanzimde bir gün daha kazanmak için ha geldiler ha yazdılar diyerek vakit geçürdükleri ve bağteten gine kalkacakları bi'l-vasıta ihsâs olunduğuna ve bunlar hâif olduklarından elbette şu kışla ve kal'ayı ele getürelüm ve biraz vakit bi'l-ittihâd Devlet-i Aliyye ile uğraşalım zu'm-ı fâsidinde olacaklarına ve rüesâ elden çıkar ise fi'l-hakika iş uzayacağına mebnî sened-i mezkûruun kışlada tanzimi ve nush ü pend-i lazimenin be-tekrar tefhimi zımında zâhirde ikrâmen bâtında ihtiyaten sarayda bulunan nizamiye ve sair esdika-yı saltanat-ı seniyye ile beraber mütesellim mumaileyh ve (Ömer Ağa) Nâsır Ağa ve Katırcı Bekir Ağa ve Hâşim Ağa ve bunlara benzer malumü'l-esâmi birkaç nefer daha ehl-i müsâvî şehri hâlin gurrei Salı günü [6 Kasım 1850] vakt-i asrda kışlaya celb olub sebeb-i teahhur-ı sened sual olunurken ber-takrib yolda savuşmuş olan Ramazan Ağa ve tâbileri ve emmizâdesi Mehmed Ağa müterassıd olan fiten-i fitneyi kaldırub ve kışla-i hümayun etrafına toblayub imal-i eslihaya başlamış olduklarından ve nush-ı şer'îyi kabul etmediklerinden verilen mürâsele-i şer'îye üzere artk avn u nasr-ı cenâb-ı {hazret-i} kâhhârü'l-müntakime istinad ve imdad-ı ruhaniye-i cenâb-ı hayrû'l-beriyeye itimad ile mukabele bi'l-mislin icrasına ibtidâr ve bunların menâzili arasında ehl-i ırz hanesi yok hükmünde olduğundan ve kendüleri mukaddemce hane ve hanedan yıktıklarından iş'âl-i top **[11b]** ve tüfenk-i sâika-âsâr ile {olunub} onlar minarelerden ve esvâk-ı metris ve konak duvarları mazgallarından muharib ve maşallahu teâlâ asâkir-i nizamiye ve başıbozuk şüc'ânı kol kol dâhil ve hâric-i belde ve dam üzerlerinden mânend-i âyet-azâb içlerine nâzil ve Perşembe günü vakt-i asrda eşrâr-ı hâsirîn muzmahil olub mütesellim mumaileyhin konağında duran alem-i nikbet-mürtesimi bi'l-ahz mezbûr konak ve sair mecma'-ı fîsk ü fiten olan dekâkin ve esvâk ateş-i kahr-ı ilahi ile rehîn-i ihtirak ve zümre-i bagiyeye ol gün (hüve) velteffetis saku bis-sak⁶⁰ sırrı zâhir olarak elhamdülillahi ve'l-minne asâkir-i nizamiye ve sair cünûd-ı mutî'nin muzaffer ve mansur ve ale't-tahmin binden ziyade eşhâs-ı hainîn müdemmer ve makhûr olmuş ve muahharen emmizâdesi Mehmed Ağa

⁶⁰ Kıyame Suresi 29. Ayettir: Meali: "Ve ayakları birbirine dolaşır." (<https://acikkuran.com/kiyame-suresi/29-ayet-meali> Erişim Tarihi 08.08.2025).

Sardinya ve Ramazan Ağa Fransa konsoloshanelerinde idüğü bi'l-istihbar müzekkereler istâriyla tarih-i ariza günü alınmış ve mütesellim-i merkumun Hazne Halef Ağa ve akrabasından Bazo Ağa ve meşhur Ebu Arrâc gibi daha 50'den mütecaviz su-i mizaç-ı lâ-ilaç vücud-ı habise ve ayak takımından 100'den ziyade liâm-ı fitne der-zincir kılınmış ve bunlara imdâd için havalı-i Haleb'e gelen Aneze ve hayme-nişin bulunan Şekin urbânı rûz-ı zafer-bürûzun ferdâsı cuma günü [9 Kasım 1850] akşamı tisyâr olunan süvari-i nizamiye ile 10 saat mesafede basdırılıb külliyyetlü ağnâm ve hayvanat-ı saireleri sürülmüş ve buradan kaçan ve kenduilerinden karşı çıkanlardan 30 nefer tutulmuş ve bu vechile müyesser olan zafer şâyân-ı teşekkür bulunmuş olduğundan dua-yı deymûmet-i ömr ü şevket ve iclâl-i hilâfet-penâhî tezkâr ve bedhâhân-ı Devlet-i Aliyye taraflarından şayed kal'a ve kışlayı almışlar ve asâkir-i nizamiyeyi bozmuşlar şöyle etmişler diyerek ol havalide erâcîf-i müdhîşe neşrolunur ve işildür ise mucib-i hadşe olmamak üzere hasbe'l-hususiyetü'l-sadık beyân-ı vâkiyyü'l-hale ibtidâr olunmuş olmağla.

Fi 5 Muharrem Sene 67 [10 Kasım 1850].

İSTİTRAD

{ZUHUR-I BAZI AHVAL VE TEFAUL-I SÂL-İ CEDİD-İ SAİD-İŞTİMAL}

[12a] Bi hikmetillâhi teâlâ sâl-i sâbıkın evâhîrinde bu makûle vukuat-ı gayr-i memule Rumeli ve Anadolu'nun bazı mahallerinde dahi zuhur etmesi ve Dersaadet'te Neyyir-i Şevket⁶¹ nam kalyon-ı hümayunun cebahanesi iştiâl ile derûnunda bulunan 600'den mütecaviz nüfusun gark-ı derya-yı rahmet rabbü'l-müteal olması ve Maltepe Hastahanesinin bazı mahal-i inhidâm ve maden kömürü mahzen-i cesiminin ihtirakı gibi âfât-ı müteaddidenin tetâbu'u hususan Beriyyetüşşam'ın şu başlı madde-i fesadı esef ü kederi müeddi olmuş ise de teceddüd-i sâl ile istisâl-i güruh-ı haybet-meal müyesser olduğundan inşallahü'r-rahman bilcümle ehvâl-i ahvâl-i hayır-iştimâle ve kemâl-i inşirâh-bâl-i hazret-i padişah-ı mülkü'l-hisâle mübeddel olacağına berâati'l-istihlâl ittihâz olunur.

{TEDBİRÂT-I BABIALİ}

⁶¹ Reşat Ekrem Koçu taslak olarak hazırladığı fakat yayımlanmayan "Neyyir-i Şevket Kalyonu" başlıklı ansiklopedi maddesinde şu satırları kaydetmiştir: "Hicrî 1258 M. 1842 yılında İstanbul Tersânesinde inşâ edilmiş bir kapak kalyondur; resmi çizen mühendis ile inşâ eden gemi yapı kalfası tesbit edilemedi; boyu 250 metre, eni 53 metre, 5443 ton hacminde, 96 toplu bir harb gemisi idi; 17 zilhicce 1266 M. 24 ekim 1850 günü Halicde bir tâlim esnâsında cebhâneliği ateş alarak hava uçmuş, parçalanmıştır" (Kadir Has Üniversitesi Bilgi Merkezi – Salt Araştırma, Reşad Ekrem Koçu ve İstanbul Ansiklopedisi Arşivi, N6083).

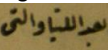
İttifâkiyât-ı garbiyeden olarak eşkıya-yı Haleb karîn-i kahr u kerb oldukları gün, ki sene-i Hicriyenin 1267. Muharremü'l-haramının 3. yevm-i hamisi [8 Kasım 1850] idi, Bu zafer-i hayırdan {âhirden} vükelâ-yı fihâm habîr olmadıklarından fitne-i hâsirîn azl-i vali ile belki teskin ve temin olunur ve badehu iktizâ-yı hale göre hareket ve tedarik-i esbâb-ı mukâvemet kılınur rey ve mûlahazasıyla yevm-i mezkûrda eyalet-i Şehbâ müşarûnileyh uhdesinden sarf ü tahvil ve Londra Sefiri olub muvakkaten Dersaadet'te bulunan devletlû [Kıbrıslı] Mehmed Paşa hazretleri memur ve tebcil buyurularak müşarûnileyhin vusulünde bi'l-müzakere ele geçirilen rüesâ-yı mefseadet-istînâsın boyunlarına lâle ve ayaklarına pranga vurularak ve sine-i pür-kînelerine yaftalar takılarak meyân-ı esvâk ve nâsdan imrâr olunduktan sonra mukayyeden Dersaadet'e götürülmek üzere taraf-ı zî-şeref-i sadaret-i uzmâdan emr ü iş'âr buyrulmaktan nâşî vali-i {lâhik} müşarûnileyh mâh-ı mezkûrun 27. Pazar günü [1 Aralık 1850] Dersaadet'ten tertib ve maiyyetleriyle tesrib buyrulan [12b] üç bin miktarı asâkir-i nizamiye ile Haleb'e bi'l-vusul terzil ve teşhir-i evbâşân-ı hıyanet-semîr maddesinin iki gün sonra icrası bi'l-müzakere karar-gîr olmasıyla ol vechile tenfiz-i emre mübâderet ve hîn-i muharebede tiğ-i bî-dirigden güzâr edenlerden mâadâ tiz elden ahz ü girift olunan 143. nefer ile rüesâ-yı bî-sekîne sefine ile şehir-i Saferü'l-hayrın 18. Pazar [22 Aralık 1850] günü Dersaadet'e götürülüb zincire kayd ü bend ile saire irâe-i ibret ve pend olundu.

TERCÜME-İ HAL-İ MÜTESELLİM [ABDULLAH]

Merkumun maskad-ı re's-i pür-beisi Haleb olub ebeveyni üç saat mesafede Bâbü'n-Nes nam karye ahalisinden olmakla karye-i mezbûreye nisbetle Bâbinsî denülüb evâil-i halinde zenne-i hammal üzere hamallık ile geçinüb 42 [1826] tarihinde⁶² Haleb Mütesellimi Kıtar Ağası Ahmed Bey nam zata hizmet ve refte refte vali ve eâlî-i belde dairelerine müracaat ve bazı mukataa iltizamıyla bir miktar iktisâb-ı servet ederek o esnada Cebel-i Dürz ümerasından Beşir ile meyânelerinde nasıl ise ülfet {hâsıl} ve mir-i mersûmun vesâdatıyla Mısır Valisi esbak Mehmed Ali Paşa'nın mahdumu İbrahim Paşa'nın nazarına vâsıl olub 500 nefer tezkiresiyle istihdam olunduğu hengâmda ekser vücûh-ı benâmı nefy ve iclâl ettirmek ile iblâm ve 50 [1834] tarihinde⁶³ müstakilen Haleb Mütesellimliğini istihsâl ile nâil-i meram olarak bade'l-lübna ve altı (?)⁶⁴ Beriyyetüşşam'ın hîn-i istihlâsında belde-i mezbûreye taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vali nasb olunan müteveffa Esad Paşa zamanında merkumun beyne'l-urbân adı

⁶² Diğer nüshalarda: 40 tarihinde.

⁶³ Diğer nüshalarda: 56 tarihinde.

⁶⁴

belli elli olduğundan hasbe'l-icab sekiz bin kuruş maaş ve altmış tezkire ve müceddeden Kapucubaşılık rütbe ve inayetleriyle bekâm ve muahharan ehl-i sevkın bazı harekât-ı nâ-hemvârları def-i gayret sanî'asına mükâfaten İstabl-ı Âmire Müdürlüğü paye ve nişanıyla dahi karîn-i ikram olmuş ve 59 [1843] tarihinde devletlü Vecihi Paşa hazretleri eyyâmında kezâlik bu itibar ve imtiyaz ve mütesellim şöhretiyle tayin-i **[13a]** nam bulmuş ve badehu müteveffa Osman Paşa'nın valiliği hilalinde sıyanet-i mîrî için yalnız zikrolunan altmış tezkire harcı kat' olunmuş ve âvâm-ı nuhuset-encâm-ı ömrü 60-70 olduğu halde "Akıbet gürkzâde gürk şevad eğerçi bâ-âdemi büzürg şever"⁶⁵ misdaki ve mâhiyet-i gayri mec 'ulesi iktizası üzere tahsil-i def'-i zâid-i gazez kastyıla vâkı'a-i mündefî'ayı ibka' etmiş ise de gerek kendüsünün ve gerek avene-i hûnesinin ibtila' eyledikleri hubz-i suuzen iken beddua-i mazlumîn dokuz boğum hulkûmlarına seri'an halîde olub {mutemed ve} kuvvetü'z-zahirî olanlardan Nâsır Ağa nam bir cahil ve kasir Dersaadet'e götürülür iken civar-ı Haleb'de ve kendüsü Kal'a-i Sultaniye'de esna-yı mukaraada dûrbâş-ı şemşir-i tîz-i asker-i Rüstem-sitiz ile bî-siper ve de râh-ı adem olan güruh-ı mekrûha mülhak ve resîde oldular.

Bezm-i rezmd e cünûd-ı nizamiye ve gayriden ancak 30 kadar süeda-nûş-ı ke's-i rahîk-i menâyâ ve 70'ten ziyade hizber-pîşe-i vega yalnız zu'm-ı zahm-ı hûn-pala ile namver-i meydan-ı celâdet ve sair pelin-gân cenk-istân-ı şecâat bâ-imdâd-ı rabb-i izzet rehâ-yâb-ı zafer ve selamet olarak mine'l-kadim şân-ı mekârim-nişan-ı saltanat-ı seniyyeden olduğu üzere müteallikat-ı vefeyâta cânib-i Hazine-i Âmire'den mâhiye ve mecruhîn gayret-simata atıyyeler tahsis ve tayin ve asâkir-i sâlimînin hizmet-i meşhudeleri takdir ve tahsin ve mazhar-ı dua ve iltifat-ı fevz-gâyât-ı hazret-i emirü'l-müminîn buyruldu.

LÂHİKA-İ İ'TİZÂR-NÂTIKA

İşbu hâdisenin ber-minvâl-i muharrer tekevvinüne merkurum âlât-ı evvel olduğundan keyfiyet-i

neşv ü nemâ ve tayin ve utüvvü beyan-ı vukuatın âhîrinde alâ kaderi'l-mesmûât ityân ile dehân-ı meftûh-devât-ı mazmûm ve dürüşti-i kat'ı cibâl ve tayy-ı saharî ve tilâl ile dürüşti buna pâ-yı kalem-i âcizânem meksûr olduğundan hilâl-i sûturda manzûr olacak kusur **[13b]** ashâb-ı yerâ'a ve berâ'a taraflarından lütfen mestûr buyrulması rica-yı vüfuruyla bu mecelle-i sagire mahtûm kılındı.

Antakya Müftüsü Efendinin Damadı Müderrisîn-i Kirâmdan Yahya Efendi'nin İnşâd-Kerdesi Olan Zafernâme-i Manzûm Yadigâr Olmak Üzere Tezyîl Olundu⁶⁶

⁶⁵ Farsça "kurdun oğlu insanların yanında yetişse bile kurt olur" anlamında bir deyiş.

⁶⁶ Bu bölüm 06 Mil Yz FB 539/1'de yoktur, diğer nüshalara eklenmiştir.

Zihî sâhib-kırân-ı manevî mülket-i dünya
 Ki tîr-i hûn-feşânı sırr-ı kerrârı eder îmâ
 Nice gülzârı tob-ı kahır ateşgâh eder ammâ
 Olur lütfuyla külhanlar adil ü cennetü'l-me'vâ

Adalet-pîşe-i lütf-endişe Şah-ı Abdülmecid Han'ın
 Felek-i seyyâresi ferman-ber-i fermanîdir Hakka
 Evkât-ı merhamet çâpuk-süvar-ı arsa-i himmet
 Cebînin nûr-ı nusret eylemiş hurşidden eceli

O denlü buldu âlem sâye-i adlinde asayış
 Ki çeşmân-ı peleng olmuş gazâle şem-i şeb-ârâ
 Memâlik ya nice âbâd olmaz der-i lütfunda
 Ki Efridun'a re'yin ettirir paşaları insâ

Hususâ Mustafa Paşa-yı Eflatun-sîret kim
 Ânı şâh-ı cihan-Şehbâ'ya etmiş vali-i vâlâ
 Muvaffak eylemiş icra-yı Tanzimat'a hakk-ı zatın
 Tealallah zihî vâlâ tebâr-ı madelet-pirâ

Cihad ve mülk-ı umuru beste-i zincir-i re'yidir
 Olur tedbirine çok ehl-i dâniş vâlih ü şeydâ
 Şecaat-tıynet pâkinde bir vasf-ı cibillîdir
 Şehadet eylemez mi müddeama vak'a-i Şehbâ

Bu ahvali lisan-ı şevkle kilik-i nevâyînim
 Bir iki beyitle tafsîl etsün şimdi icmalen

Ahali-i Haleb âsûde-hâl olmuşken ahdinde
Kopardı eşkıyası ekser-niyet bir fitne-i kübra

Fesad erbabı esvâb-ı fesadı eyleyüp berduş
Sefîhâne nice tavır ettiler bî-pâk ü bâ-pervâ
Kura müfsidleriyle cem olup etraf-ı Şehbâ'ya
Tüfenk ü nîze-sin berduş eden urbân-ı lâyuhsâ

Silah araları birbiri ile bağlayıp misak
Usul-i halefi ve hayaten⁶⁷ hançeriyle ettiler ifâ
O denlû gözlerin korkuttular ashâb-ı namusun
Ki en âcizleri bir Rüstem-i devrandır güya

Değil zağlanma tâ cevvi-i semaya etse de pervaz
Yine arz edemez zâğ-ı muhakkar heybet-i anka
Fesadın menbâi ol Mir Abdullah bedhahı
Bugat-ı rû-siyehler yanlarından ettiler Paşa

Hezârân Mantıku't-tayr ile çok nush etti ol âsaf
Veli ol pendî zâğ-ı lâne-nebğ etmedi isgâ
Nihâyet tuttu ol gaddar-ı bî-ârı hekimâne
Pranga-bend ile habs-ı belâya eyledi ilka

O dem cumhur-ı eşrâr aldılar Şeyh Yaprak etrafın
Halebli bir taraftan bir taraf urbân-ı bed-ârâ

⁶⁷ Taife-i Arab “ve hayâtûke ve hayât-ı re’sûke” [Senin hayatın ve başının hakkı için] diyerek kâsem ederler (müellifin notu).

Tüfeng-endâzlıktan sel-i şemşir-i şekavetten
Felek çarhında oldu nâle-i cânsûzlar peydâ

Müheyyâ gerçi harbe ceyş-i mansûr-ı şehinşâhî
Vezir-i şîr-i rezmin muntazırlar emrine âmâ
Kesüb ümid ıslâh-ı fesâddan başladı harbe
Kazayâ-yı tekabül hükm-i şer'îsin idüb icra

Edince toplara mehtab-ı ateştâb-ı iması
Saçıldı gülle Şeyh Yaprak'tan berk-i hazan-âsâ
Zuhûl etti doğanın akli tıfl-ı şîr-i harından
Sadâ-yı top kahriçün misil-i nefha-i ulâ

Rücu-ı kahkarîyle geçtiler çıktıkları yerden
Hücum-ı asker-i nusret-eserle zümre-i â'dâ
Girü kalmaz yine deprenmeden asla edepsizler
İkametgâhları ger-i rahm-ı mâder olsa da farazâ

Tahassun ettiler hazz ittihaziyla pey ender pey
O Bâbü'n-Neyreb'i⁶⁸ darü'l-eman mı sandılar âyâ
Tecemmü' ettiler top korkusundan sonra Karlık'da⁶⁹
Değil Karlık şerâr topu derya eylemez itfa

Görüb yüz karasın eşrâr Ağyol⁷⁰ oldular hayran
Savaştı geçdi gayri başlarından ol kara sevda

⁶⁸ Bir mahalle adıdır (müellifin notu).

⁶⁹ Bir mahalle adıdır (müellifin notu).

⁷⁰ Bir mahalle adıdır (müellifin notu).

Bilüb noksanların Mankusa halkı oldular cümle
Huzur-ı dâverîde avf ümidiyle cebîn-fersâ

Yine evvelki hâlin buldu Şehbâ-i hüsn-i re'yinden
Veli erbâb-ı iffet hiç meşakkat çekmedi asla
Eyaletten fesad ve cevri bi'l-küllîye mahvetti
Bu icrâ-yı mücazât ile me'cûr oldu bâ-fetva

Nice mağlub olur ol şâh-ı İslam eylemişken Hak
Liva-yı şanına innâ fetahna ayetin imza
Tekâbu eylemem devrinde asla çarh-ı gerdûna
Benim gibi o da bir bende-i ednâsıdır hâlâ

O kerrâr-ı şecî rezme vassaf olmağa el Hak
Benim tek⁷¹ haydâr-ı kerrâr meydân-ı sahn-ı ahara
Müberhen midhatında sözlerim bürhan-ı selemle
Değildir laf-ı şair gibi nazm-ı sade bir dava
Muzaffer eyleyüp zat-ı şerifin cümle a'dâya
Füzûn-ter etsün ömr ü şevket-i şâhânesin mevla
Asılsun cevher-i tarihi Yahya tîr-i mirrihe
Kılıçla kesdi Şehbâ eşkiyasın [Zarîf] Mustafâ Paşa. 1267 [1851].

⁷¹ Tek lafzı Farisîde adât-ı teşbihtir. Fuzûlî iş'ârında vardır (müellifin notu).

Extended Abstract

In the Ottoman Empire's Tanzimat era, many statesmen figures combined literary talent with civil service. İbrahim Raşid Efendi (1812–1892) was a preeminent example of this duality, serving as both a poet and a high-ranking bureaucrat. Although previous studies have briefly mentioned him, they largely replicated limited information, failing to provide a comprehensive biographical or textual evaluation. This article aims to contribute Raşid Efendi's biography by presenting new findings from the Ottoman Archives and by conducting a critical analysis of Raşid Efendi's work, *Vukuat-ı Haleb*. Raşid Efendi's account is particularly valuable as it offers an insider's voice from within the bureaucratic milieu, providing a detailed narrative that complements official records.

Drawing on Sicill-i Ahval (personnel) records and the other archival documents, this study uncovers previously unknown aspects of Raşid Efendi's life. Born in Istanbul in 1812 as the son of Numan Efendi, he pursued a religious education before entering the bureaucracy. His early career saw him serving under influential figures such as Necip Pasha and his son Mahmud Nedim Pasha. He subsequently served as a private secretary to high-ranking officials, including Çengeloğlu Tahir Pasha, Ahmed Pasha, and Zarif Mustafa Pasha, before ascending to significant administrative positions. Notably, his career included temporary appointments, such as acting Substitute (*Kaymakam*) of Jeddah in 1854. Personnel records confirm that Raşid Efendi maintained a reputation for honesty and integrity, a fact explicitly acknowledged by Interior Minister Edhem Pasha. Following his retirement in 1873, Raşid Efendi later returned to public service as Kastamonu Kapı Kethüdası, a position he held until his death in 1892.

This article examines Raşid Efendi's *Vukuat-ı Haleb*, a manuscript detailing the 1850 Aleppo incidents. The study identifies and compares seven extant manuscript copies of the work preserved in Istanbul University Nadir Eserler Kütüphanesi (Rare Works Library), National Library of Turkey, and the Süleymaniye Library. While six of these manuscripts are embedded within copies of Raşid Efendi's divan, only one (National Library of Turkey, 06 Mil Yz FB 539/1) exists as a stand-alone manuscript. This independent copy was selected as the primary text for analysis. A comparative reading with other copies has allowed for the correction of previous transcription errors, though minor textual variations suggest a high degree of consistency across the manuscripts.

Vukuat-ı Haleb describes the causes, dynamics, and consequences of the 1850 Aleppo Revolt. While official accounts often attribute the incident to the introduction of the military conscription system (*kura*) under the 1846 regulations, Raşid Efendi highlights deeper motivations rooted in tax burdens

and other economic reasons. Specifically, the opposition of Mütessellim Abdullah, who refused both to pay his tax obligation and military conscription, played a pivotal role. On October 17, 1850, Abdullah and his followers attacked the Ottoman garrison. The insurgents utilized religious rhetoric to legitimize the rebellion, targeting Christians households and churches. Although the Ottoman government eventually replaced the Governor Zarif Mustapha Pasha with Kibrizli Mehemed Pasha, Raşid Efendi notes that Zarif Pasha had largely quelled the uprising before his successor's arrival.

Beyond the narrative of the uprising, *Vukuat-ı Haleb* holds significant historiographical importance. It demonstrates that the provincial unrest during the Tanzimat era was not merely a rejection of modernization, but was driven by material disturbances such as taxation, conscription, and the disruption of local power balances. Furthermore Raşid Efendi's descriptions of statesmen like Zarif Mustafa Pasha enrich our understanding of Ottoman political biographies.

In conclusion, İbrahim Raşid Efendi emerges as a figure who navigated the shifting tides of the Tanzimat era, presenting a vivid, main source of local resistance against central policies. The findings of this study significantly enrich both the biographical literature on Ottoman officers and the historiography of provincial unrest, underscoring the necessity of re-evaluating established historical narratives through the new documents and manuscripts.